

UMANRESA

UNIVERSITAT DE VIC
UNIVERSITAT CENTRAL
DE CATALUNYA

FUNDACIÓ
UNIVERSITÀRIA
DEL BAGES

Anàlisi del rol de les dones vinculades a la professió infermera i del
funcionament sanitari de bàndol republicà, durant la Guerra Civil Espanyola
(1936-1939)

Nom estudiant: Carla Ortega Farriol

Tutor/a: Marina Mateu Capell

Treball final de grau

Estudi d'anàlisi

Curs: 2024/2025

ÍNDIX	2
RESUM	4
ABSTRACT	5
1. INTRODUCCIÓ	6
1.1 JUSTIFICACIÓ	6
1.1.1 <i>Dones durant la II República</i>	7
1.1.1.2 Dones destinades a cuidar.....	8
1.1.2 <i>Formació de les infermeres que van exercir durant la Guerra Civil espanyola</i>	9
1.1.2.1 Infermeres titulades	9
1.1.2.2 Infermeres de Guerra	9
1.1.2.3 Infermeres internacionals	11
1.1.2.4 Infermeres voluntàries	11
2. OBJECTIUS	12
3. METODOLOGIA	13
3.1 BASES DE DADES UTILITZADES PER LA IDENTIFICACIÓ DELS ESTUDIS.	13
3.2 CRITERIS DE SELECCIÓ DE LES FONTS (INCLUSIÓ I EXCLUSIÓ).....	14
3.3 PARAULES CLAU (DESCRIPTORS DECS I MESH).....	14
3.4 ESTRATÈGIA DE RECERCA (OPERADORS BOOLEANS).	15
3.5 DIAGRAMA DE FLUX	16
.....	16
.....	16
.....	16
.....	16
.....	16
.....	16
.....	16
3.6 SISTEMA DE LECTURA CRÍTICA UTILITZAT: TIPUS I DESCRIPCIÓ	17
4. RESULTATS DE LA RECERCA	18
4.1 ESCALES D'AVALUACIÓ INTERNES VALIDADES DELS ESTUDIS SELECCIONATS.	18
4.2 TAULA DE RESULTATS SEGONS ESTUDIS SELECCIONATS I OBJECTIUS DE LA REVISIÓ.....	18
5. DISCUSSIÓ	21
5.1 L'ORGANITZACIÓ SANITÀRIA A LA CIUTAT DE MANRESA DURANT LA GUERRA CIVIL	21
5.1.1 L'arribada de la infermeria a Manresa.....	21
5.1.2 Hospitals d'evacuació	23
5.1.2.1 Hospital Base (Sant Andreu).....	24
5.1.2.2 Grup Saleses.....	25
5.1.2.3 Institut de segon ensenyament	25
5.1.2.4 Grup Natura	26
5.1.3 Trasllat dels pacients des del front de Guerra fins a Manresa	26
5.2 CURES DE GUERRA MÉS PREVALENTS ALS HOSPITALS DE MANRESA.....	28
5.1.4.1 Tècnica de cura oclusiva	29

5.1.4.2 Amputacions	30
5.3 RECURSOS A MANRESA EMPRADA LA GUERRA CIVIL	30
5.4 DIFICULTATS I LIMITACIONS	32
6. CONCLUSIONS.....	33
BIBLIOGRAFIA	35
ANNEXES	37
ANNEX 1. ENTREVISTA A FRANCESC SANT FIGUERAS REALITZADA EL DIA 29 DE NOVEMBRE DE 2024 A MANRESA	37
ANNEX 2. LLISTAT D'AVALUACIÓ DE LECTURA CRÍTICA UTILITZANT EL SISTEMA CASPE.	44

RESUM

Introducció: El present estudi, analitza el funcionament de la sanitat, així com la seva estructura durant la Guerra Civil Espanyola (1936-1939) a Manresa. Tanmateix, analitza el paper de les dones en la professió d'infermeria durant el període, posant èmfasi en el bàndol republicà. El col·lectiu sanitari va tenir un rol essencial en la provisió d'atenció sanitària, enfrontant-se a les dificultats i limitacions del moment.

L'objectiu principal és analitzar la influència de les dones en la professió infermera durant la Guerra Civil, destacant concretament, la formació de les professionals i les seves variants, les cures aplicades de l'època i els recursos sanitaris disponibles a la ciutat de Manresa.

Metodologia: L'estudi s'ha realitzat duent a terme un anàlisi de fonts variades. Moltes de les dades han sigut obtingudes de Memòria.cat (<https://www.memoria.cat>), l'arxiu comarcal del Bages, testimonis orals i d'altres recursos documentals. La selecció d'informació s'ha fet mitjançant criteris d'exclusió i inclusió, els quals prioritzaven els relats contextualitzats en la sanitat del bàndol republicà del conflicte, i el rol de les dones que hi van exercir com a infermeres.

Resultats: L'organització sanitària de Manresa durant la Guerra Civil va ser clau en l'atenció dels ferits provinents del front d'Aragó. Els hospitals d'evacuació, com l'hospital Base (Sant Andreu), el Grup Saleses i l'Institut de segon ensenyament, es van habilitar per atendre pacients en condicions extremes. Les infermeres, moltes sense formació prèvia, van assumir un paper fonamental en les cures, els tractaments i l'organització de pacients segons la gravetat amb la que arribaven a la ciutat. Un dels avenços més destacats va ser l'aplicació de la tècnica de cura oclusiva, que va permetre una millora en la recuperació de les ferides de Guerra.

Conclusions: La Guerra civil espanyola va suposar una transformació radical en l'organització sanitària de la població manresana. La feina de les infermeres va ser fonamental per la proporció d'assistència sanitària tant a soldats com a civils ferits de Guerra. Van desenvolupar estratègies estructurals innovadores per a l'obtenció de recursos i especialment per convertir Manresa en la ciutat base d'hospitals de l'exèrcit de l'est.

Aquest estudi pretén recuperar la memòria de les dones que van treballar com a infermeres durant la Guerra Civil.

Paraules clau: infermeria, cures, Guerra Civil, formació, estructura sanitària, Manresa, bàndol republicà, hospitals de Manresa.

ABSTRACT

Introduction: The present study explores the functioning of the health system, as well as its structure, during the Spanish Civil War (1936-1939) in the city of Manresa. It analyses the role of women in the nursing profession of the time, with a particular emphasis on the Republican side. The medical community played an essential role in providing health care in the face of the difficulties and limitations prevailing during the period in question.

The main objective is to analyse the influence of women in the nursing profession during the Civil War, specifically highlighting the training of professionals and their variants, particular treatments applied at the time and available health resources in the city of Manresa.

Methodology: The study was based on an exhaustive analysis of various sources. Much of the data was taken from Memòria.cat (a website with historical information relating to the city of Manresa), the Bages Regional Archive, oral testimonies and other documentary resources. The selection of information was carried out using exclusion and inclusion criteria, which prioritized accounts relating to health on the Republican side of the conflict, and the role of women working as nurses.

Results: During the Civil War, the organization of health care in Manresa was a key factor in treating wounded soldiers from the Aragon front. Evacuation hospitals, such as the Base Hospital (Sant Andreu), the Saleses Group and the Secondary Education Institute, were set up to care for patients in extreme conditions. The nurses, many of whom had no previous training, played a fundamental role in the care, treatment and organisation of patients according to the severity of their situation when arriving in the city. One of the most outstanding advances was the application of occlusive dressing techniques, which constituted a significant improvement in recovery from war wounds.

Conclusions: The Spanish Civil War brought about a radical transformation in the organisation of health in the city of Manresa. The work of nurses was fundamental in providing health care for both soldiers and civilians wounded in the war. They developed innovative structural strategies to obtain the necessary resources and, especially, to make Manresa the Base Hospital city for the Eastern Army.

The present study aims to explore the legacy of women working as nurses during the Spanish Civil War and to commemorate the important role they played therein.

Keywords: nursing, care, Civil War, training, healthcare structure, Manresa, hospitals of Manresa, republican side.

1. INTRODUCCIÓ

1.1 Justificació

Segons un estudi observatori de llibres de text de Catalunya (*Anàlisi didàctica de les ciències socials des d'una perspectiva de pau*, 2017), es calcula que la presència femenina, en relació a l'aparició en els volums que tracten fets històrics és d'un 7,13% sobre 100. És a dir que, de 100 personatges històrics mencionats, només 7,13 són dones. D'aquest percentatge (7,13%), el 35% dels casos es tracta el personatge femení pel seu paper dins la història com a parella, filla, mare o fins i tot amant del personatge principal, sovint home. Així doncs, el restant 65% parlen de les dones en primer pla, com a protagonistes (1). Aquestes dades, són un dels motius pels quals s'ha dut a terme aquest estudi històric, amb l'objectiu d'estudiar i fer visible el paper de les dones dins del context històric estudiat: la Guerra Civil espanyola, des de la perspectiva del bàndol republicà a Catalunya.

Les dones infermeres de l'època van ser qui varen donar assistència als soldats, tant mèdica, com psicològica o d'acompanyament. Aquestes dones catalanes, i d'arreu del Món van jugar un paper molt important en un transcendent conflicte polític a l'Estat Espanyol.

Entrada la primavera de 1936, va esclatar el conflicte bèl·lic a Espanya, reconegut com a Guerra Civil Espanyola. Espanya, en aquells temps vivia en un context polític-social de república (II República). En aquell moment presidia el govern Santiago Caseres Quiroga, juntament amb el president de la República Manuel Azaña i concretament a Catalunya, Lluís Companys, president de la Generalitat.

Fruit de l'aixecament militar del general Francisco Franco Bahamonde, es va esdevenir aquest conflicte, que enfrontava les tropes del propi general, contra el govern republicà del moment (govern legalment constituït). La Guerra, que va durar 3 anys, fins a 1939, va concloure una gran quantitat de ferits i de morts, tant de soldats que lluitaven al front de guerra, com de civils que patien els bombardeigs de les tropes (2).

La situació de salut pública durant la segona República era deficient, normalment per manca d'higiene. Sobretot per la classe obrera, tenint en compte que la majoria d'establiments sanitaris eren dirigits per institucions religioses i, normalment amb presència de sector privat. El proletariat, doncs, va denunciar en diverses ocasions les males condicions higièniques generals dels barris obrers, amb falta d'higiene als aliments bàsics, entre d'altres. D'altra banda, també va ser denunciada la situació sanitària; la manca d'assistència a les persones obreres, les condicions en les quals algunes eren assistides, la falta d'hospitals (3).

D'aquesta manera, doncs, no es partia d'una bona base sanitària quan va esclatar la Guerra. És així com durant la Guerra Civil espanyola, a Catalunya, es va reorganitzar la sanitat de manera que els centres de salut poguessin assistir al màxim de ferits possibles.

Aquest treball es centra en el funcionament i la situació sanitària de la població de Manresa durant la Guerra Civil espanyola. Una població que va actuar com a ciutat centre d'hospitals d'evacuació de l'exèrcit de l'Est. Unitat de l'exèrcit popular de la República, que lluitava a l'anomenat Front d'Aragó (4).

1.1.1 Dones durant la II República

Durant la II República, es va esdevenir un avenç significatiu en la igualtat de les dones a nivell polític, social i civil (5).

Va sorgir el concepte de "dona moderna". Un concepte que incorporava a les dones al món cultural i professional, trencant així amb el model de dona tradicional destinada a aparellar-se i dedicar-se exclusivament a la criança dels fills i la llar (5).

Un dels fets més significatius d'aquesta millora, va ser el dret de la dona a l'educació. Un dels primers projectes va ser l'AEM (*Asociación para la Enseñanza de la Mujer*). Fou una associació fundada al 1870 que va permetre l'accés de les dones a l'ensenyament acadèmic i per tant, posteriorment, la incorporació d'aquestes en l'àmbit professional (5).

L'aliança d'aquesta associació amb d'altres institucions relacionades amb l'ensenyament femení, va aconseguir l'accés de totes les dones independentment del nivell educatiu, l'accés gratuït a l'ensenyament femení i per últim que es tractés d'institucions laiques (5).

Tota aquesta reforma educativa, va permetre la incorporació de les dones a l'àmbit laboral (6).

Per altra banda en quant als avenços polítics, n'hi va haver un de molt significatiu. L'1 d'octubre de 1932, les dones van obtenir el dret a vot, que posarien en pràctica en les següents eleccions, concretament el 19 de novembre de 1933. Mesos abans, però, les dones ja podien ser elegides diputades.

Per últim, en quant a avenços civils, van ser 3 els més destacats i significatius. El 2 de març de 1932, es va acceptar la Llei de divorci, que permetia la possibilitat de desfer un matrimoni. El 26 de juny de 1932 es va acceptar la Llei de matrimoni civil, ja no era obligatori casar-se per l'església i es podia fer de manera laica amb aquesta modalitat de matrimoni. Per últim el 25 de desembre de 1936 va ser acceptada per la Generalitat de Catalunya la llei d'interrupció de l'embaràs (6).

Gràcies a totes aquestes reformes dels diferents àmbits de les vides de les dones de l'època, es va aconseguir més igualtat entre homes i dones i una imatge molt diferent de les dones en general (6).

Un cop esclatada la Guerra, doncs, les dones, que venien d'aquesta mentalitat republicana de llibertat femenina, van tenir papers importants dins de l'inici del conflicte. Moltes, es van convertir en milicianes, presentant-se a les llistes del front, rodejades d'homes. Moltes altres van fer-se treballadores de fàbriques o tallers, ja que s'havia de substituir a tots aquells homes mobilitzats. I d'altres van decidir fer-se infermeres i ajudar a tots els ferits de Guerra (5).

1.1.1.2 Dones destinades a cuidar.

Quan va començar la Guerra Civil espanyola, hi va haver un augment significatiu de la necessitat d'infermeres per atendre als ferits a causa del conflicte. Aleshores, les monges eren qui s'ocupaven de la cura de pacients als centres destinats a la salut, però moltes eren antirepublicanes. Aquest fet les va impulsar a abandonar molts d'aquests establiments (dirigits per la República). D'aquesta manera, la falta d'infermeres cada cop era més significativa i va ser el motiu pel qual es van començar a formar noves infermeres arreu del país (2).

Abans de la Guerra, les dones de classe mitja-baixa, no podien accedir a la formació d'infermeria, per la manca de recursos econòmics o la falta dels requisits imposats per les escoles, per exemple l'edat. No obstant, durant la Guerra i a causa de la significativa necessitat de personal sanitari durant el conflicte, es va començar a prescindir d'aquests requisits, tant acadèmics com d'edat. De manera que formar-se en infermeria va començar a estar a l'abast de totes les dones (2).

Les tasques eren molt extenses. Hi havia molta població perjudicada per la Guerra i era important tenir cura de tots. Les que tenien titulació feien d'infermeres a hospitals atenent a tots els soldats o civils ferits de Guerra. Altres dones sense titulació se'n carregaven de tenir cura dels nens que havien quedat orfes, proporcionant educació, per exemple, consolar a dones viudes, o que havien perdut fills, atendre a refugiats de la Guerra, consolar a soldats... N'hi havia que, fins i tot, enviaven cartes als soldats del front sense conèixer-los, per proporcionar-los-hi consol (2).

Moltes dones s'oferien a contribuir a la causa de la Guerra, d'acord amb la mentalitat lliberal de la dona provinent de la ideologia de la II República. Esmentaven: "Yo no sé nada... Pero puedo fregar tazas en el hospital", per exemple (7).

D'altres optaven per formar-se, seguint les crides de sindicats, com a infermeres de Guerra, voluntàries o ajudants d'infermeria (2).

És així, doncs, com les dones que cuidaven durant l'època estudiada, van ser dones de tot tipus, a tots nivells; econòmic, intel·lectual, acadèmic, físic, etc...(2).

1.1.2 Formació de les infermeres que van exercir durant la Guerra Civil espanyola

En quant a la formació les dones que van exercir com a infermeres durant la Guerra Civil espanyola, cal que les distingim en quatre grups diferenciats. Durant el conflicte bèl·lic van conviure: infermeres titulades, infermeres amb títol de Guerra, Infermeres internacionals i per últim, infermeres voluntàries. La formació de les quals, va ser diferent (2).

1.1.2.1 *Infermeres titulades*

Les infermeres titulades, eren aquelles que havien obtingut el títol d'infermeria abans de que esclatés la guerra a Espanya. És a dir, que van obtenir el títol durant la II República. A Barcelona, l'any 1933 es va fundar l'Escola d'Infermeres de la Generalitat, la qual fou la tercera escola catalana. La creació d'aquesta escola va ser fomentada per la col·laboració amb "Creació d'Escoles d'infermeres a Catalunya", un projecte amb la intenció de millorar les condicions higiènic-sanitàries a Catalunya, mitjançant l'ampliació del nombre d'infermeres titulades i la millora de les pràctiques (2).

A l'Escola d'infermeres de la Generalitat existien dues modalitats de titulació: infermera de Catalunya i Infermera superior. La diferència entre aquestes dues diplomatures, era la durada acadèmica dels estudis. El Diploma d'infermera de Catalunya el donaven, com a mínim al cap de dos anys i mig d'estudis. En canvi, el Diploma d'Infermera Superior s'assolia un cop cursat un curs addicional (un tercer curs d'estudi). En aquest últim curs, s'adquiria l'especialitat. N'hi havia diverses: Tocologia amb maternologia, malalties mentals, laboratori i higiene (2).

Aquesta última especialitat (higiene), tractava la salut des d'un enfocament comunitari, fent promoció i prevenció de la salut. Les infermeres encarregades de l'àmbit comunitari rebien el nom d'Infermeres Visitadores (2).

1.1.2.2 *Infermeres de Guerra*

L'abandonament de les monges (anteriorment encarregades de la sanitat) i la falta d'infermeres titulades durant el conflicte de Guerra, va suposar una manca de personal significativa. Per aquest motiu es van començar les crides a Catalunya per aconseguir que més dones se sumessin a la causa (2).

Les crides es feien a través de partits i sindicats, els quals oferien una formació de sis mesos on s'impartia: contingut teòric, contingut pràctic, examen final. Les dones que feien aquests cursos, no en sortien amb cap titulació oficial, però se'ls hi atribuïa el nom d' "infermeres de guerra" (2).

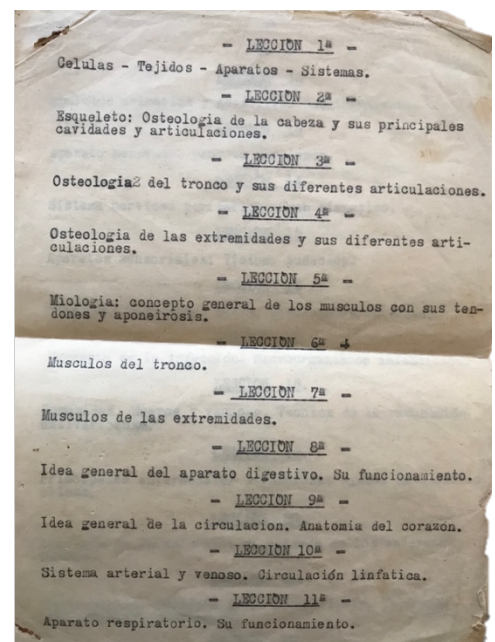
Un dels requisits per a aquesta formació era tenir de 18 a 35 anys, encara que, en algunes escoles (per exemple, l'Escola d'Infermeria) se seleccionava a les estudiants amb una prova d'aptitud (8).

Aquests cursos van ser organitzats per institucions oficials, com ara la Creu Roja, que a part de Catalunya, va actuar a arreu del territori espanyol organitzant-los per tal de millorar les aptituds de les infermeres que van exercir durant el conflicte. Algunes de les ciutats on es podien cursar aquests estudis eren Barcelona, Múrcia o Madrid (8).

Moltes dones van veure aquestes crides multitudinàries com a una oportunitat per escapar dels seus llocs de treball, sovint durs, com ara fàbriques, feines que no els agradaven o que els hi proporcionaven salaris molt precaris (2).

Segons un fitxer proporcionat pel programa "Quanta Guerra" de TV3 (televisió pública de Catalunya), algunes de les lliçons impartides al cursos d'infermeres de Guerra van ser:

- Lliçó 1: Cèl·lules, teixits, aparells i sistemes
- Lliçó 2: Esquelet. Osteologia del cap i les seves principals cavitats i articulacions
- Lliçó 3: Osteologia del tronc i les seves diferents articulacions.
- Lliçó 4: Osteologia de les extremitats i les seves diferents articulacions.
- Lliçó 5: Miologia. Concepte general dels músculs amb els seus tendons i aponeurosis
- Lliçó 6: Músculs del tronc
- Lliçó 7: Músculs de les extremitats.
- Lliçó 8: Idea general de l'aparell digestiu. El seu funcionament
- Lliçó 9: Idea general de la circulació. Anatomia del cor.
- Lliçó 10: Sistema arterial i venós. Circulació limfàtica.
- Lliçó 11: Aparell respiratori. El seu funcionament.

Imatge 1. Llista de lliçons del curs d'infermeria durant la Guerra Civil espanyola. Font: Arxiu Comarcal de Lleida.

Les persones que impartien la formació pràctica eren majoritàriament infermeres natives d'Estats Units i formades en el seu país, molt ben valorades professionalment i que proporcionaven una formació molt completa a les noves generacions. Alguns metges també van exercir com a professors dels estudis d'infermeria (2).

1.1.2.3 Infermeres internacionals

Les infermeres internacionals van ser un punt clau per la sanitat del bàndol republicà durant la Guerra Civil espanyola. Aquestes provenien de diferents països estrangers (Anglaterra, Holanda, França, Amèrica, Austràlia...), involucrades en la causa republicana (2).

Eren infermeres molt ben valorades pels metges catalans del moment. S'havien format als seus països anteriorment, en escoles considerades pioneres en els estudis d'infermeria, com per exemple l'Escola de F. Nightingale, Gran Bretanya, creada al 1860 (2). Aquestes infermeres, a banda d'assolir les funcions assistencials requerides amb els ferits, també van proporcionar formació a totes les dones voluntàries que van començar a treballar als hospitals sense la formació anterior (2).

1.1.2.4 Infermeres voluntàries

Les infermeres voluntàries, majoritàriament no impartien cap tipus de curs abans de començar a treballar als hospitals o fins i tot al front de Guerra. En la majoria dels casos, eren ensenyades per les infermeres internacionals. Les quals tenien molts coneixements i pràctica gràcies a la seva experiència als seus països de procedència (8).

Alguns hospitals es van organitzar de manera que les voluntàries rebien una hora de formació al dia (normalment impartida per les infermeres internacionals), habitualment després de dinar, durant una hora, mentre els pacients dormien la migdiada.

Algunes dones que, van començar la formació d'infermeres de Guerra però no van arribar a examinar-se, també van exercir com a infermeres voluntàries o com a ajudants d'infermeria (2).

2. OBJECTIUS

Objectiu general

- Analitzar el rol de les dones vinculades a la professió infermera i el funcionament sanitari del bàndol republicà durant la Guerra Civil espanyola.

Objectius específics

- Identificar les cures, en context de guerra, que es van dur a terme als hospitals del bàndol republicà a Manresa durant la Guerra Civil espanyola.
- Identificar els recursos existents als hospitals de bàndol republicà a Manresa durant la Guerra Civil espanyola.
- Conèixer l'estructura i el funcionament del model sanitari dels hospitals de bàndol republicà a Manresa durant la Guerra Civil espanyola.

3. METODOLOGIA

3.1 Bases de dades utilitzades per la identificació dels estudis.

Les fonts utilitzades per la obtenció d'informació de l'època estudiada ha estat variada. S'han utilitzat tant fonts actuals (com poden ser articles o webs històriques) com de l'època (com poden ser articles de diari o arxius oficials).

Les fonts més utilitzades han estat:

- **Web: Memòria.cat/fossa.** En aquesta destinació web, he pogut trobar molts estudis sobre la sanitat a Manresa durant la Guerra Civil. Es parla, majoritàriament de l'estructura sanitària del moment i dels hospitals existents durant l'època.
- **Arxiu comarcal del Bages.** Arxiu de documents històrics on he pogut trobar informació relacionada amb l'època estudiada. Hi ha documents oficials i originals de l'època, estudis relacionats amb la sanitat que hi havia llavors i fins i tot llistes de difunts.
- **Contactes personals:**
 1. **Sr. Joaquim Aloy.** Historiador de Manresa que participa en els estudis publicats a Memòria.cat. M'ha ajudat a trobar molta informació i m'ha orientat en la meua recerca, així com en l'obtenció de fonts.
 2. **Dr. Francesc Sant Figueras.** Doctor traumatòleg que es va formar amb metges que havien exercit durant la Guerra Civil. Aquests li havien explicat moltes coses de la sanitat durant el conflicte. Vaig realitzar una entrevista on va explicar-me funcions de les infermeres d'aquell moment, informació que no havia pogut trobar de cap manera.
 3. **Sr. Eloi Vila.** Periodista presentador del programa "Quanta Guerra". M'ha ajudat en la recerca d'informació relacionada amb el programa dedicat a l'àvia de la Raquel Sanz. Un programa que centra el seu contingut en les infermeres catalanes durant la Guerra Civil, en concret una d'elles, la qual va estar exercint a l'hospital Base de Manresa.

3.2 Criteris de selecció de les fonts (inclusió i exclusió)

Criteris d'inclusió:

- Documents originals de l'època estudiada (1936-1939).
- Documents escrits per testimonis reals.
- Idioma d'estudi: català, espanyol o anglès.
- Documents que expliquin la sanitat durant la Guerra Civil, concretament a Manresa.
- Documents que expliquin específicament la formació i les funcions de les infermeres catalanes durant la Guerra Civil espanyola.
- Documents que parlin del bàndol republicà en el context de la Guerra Civil espanyola.
- Testimonis d'aquella època i historiadors especialitzats en la sanitat d'aquesta.

Criteris d'exclusió:

- Documents que parlin del bàndol nacional en el context de la Guerra Civil espanyola.
- Resums o estudis incomplets.
- Documents històrics que no es basin en els fets sanitaris del període de la Guerra Civil espanyola.
- Documents amb un nombre per sota de 6 sobre 10 a l'escala CAPSe.
([Annexe 2](#))

3.3 Paraules clau (Descriptors DECS i MESH).

Per fer una recerca específica de les fonts documentals s'han utilitzat termes MeSh.

- DECS: "Personal de enfermería", "Educación en enfermería en Hospital", "Enfermeras Internacionales", "Rol de la enfermera", "Guerra".
- MESH: "Nursing Staff", "Military Hospitals", "Patient Evacuation", "Woman in War", "Nursing education", "Armed conflicts".

3.4 Estratègia de recerca (operadors booleans).

En quant a les estratègies de recerca, concretament aquelles utilitzades en els recursos d'Internet, han estat les següents:

1. (Guerra Civil española OR "Spanish Civil War") AND (Enfermería OR "Nursing") AND (Mujeres OR "Woman") AND Cataluña.
 2. (Educación en enfermería OR "Nursing Education") AND (Guerra Civil española OR " Spanish Civil War") AND (Bando Republicano OR "Republican Forces").
 3. (Hospitales de guerra OR "Military Hospitals") AND (Manresa OR Catalunya) AND (Evacuación de pacientes OR "Patient Evacuation").
 4. (Rol de la mujer OR "Role of Women") AND (Sanidad OR "Healthcare") AND (Formación or "Education") AND (Guerra Civil española OR "Spanish Civil War").
 5. (Tratamiento OR "Treatment") AND (Lesiones de Guerra OR "War Injuries") AND (Cicatrización de heridas OR "Wound Healing")
 6. (Hospital OR "Hospital") AND (Evacuación OR "Evacuation") AND (Soldados Heridos OR "Wounded soldiers").
 7. (Estrucura hospitalaria OR "Hospital Organization") AND (Bando republicano) AND (Manresa OR "Catalonia")
- L'estratègia de recerca de fonts humanes ha estat obtenir contacte d'historiadors, periodistes o testimonis mitjançant les xarxes socials i plataformes d'internet com ara Memòria.cat, una pàgina web d'història de la ciutat de Manresa.

3.5 Diagrama de flux

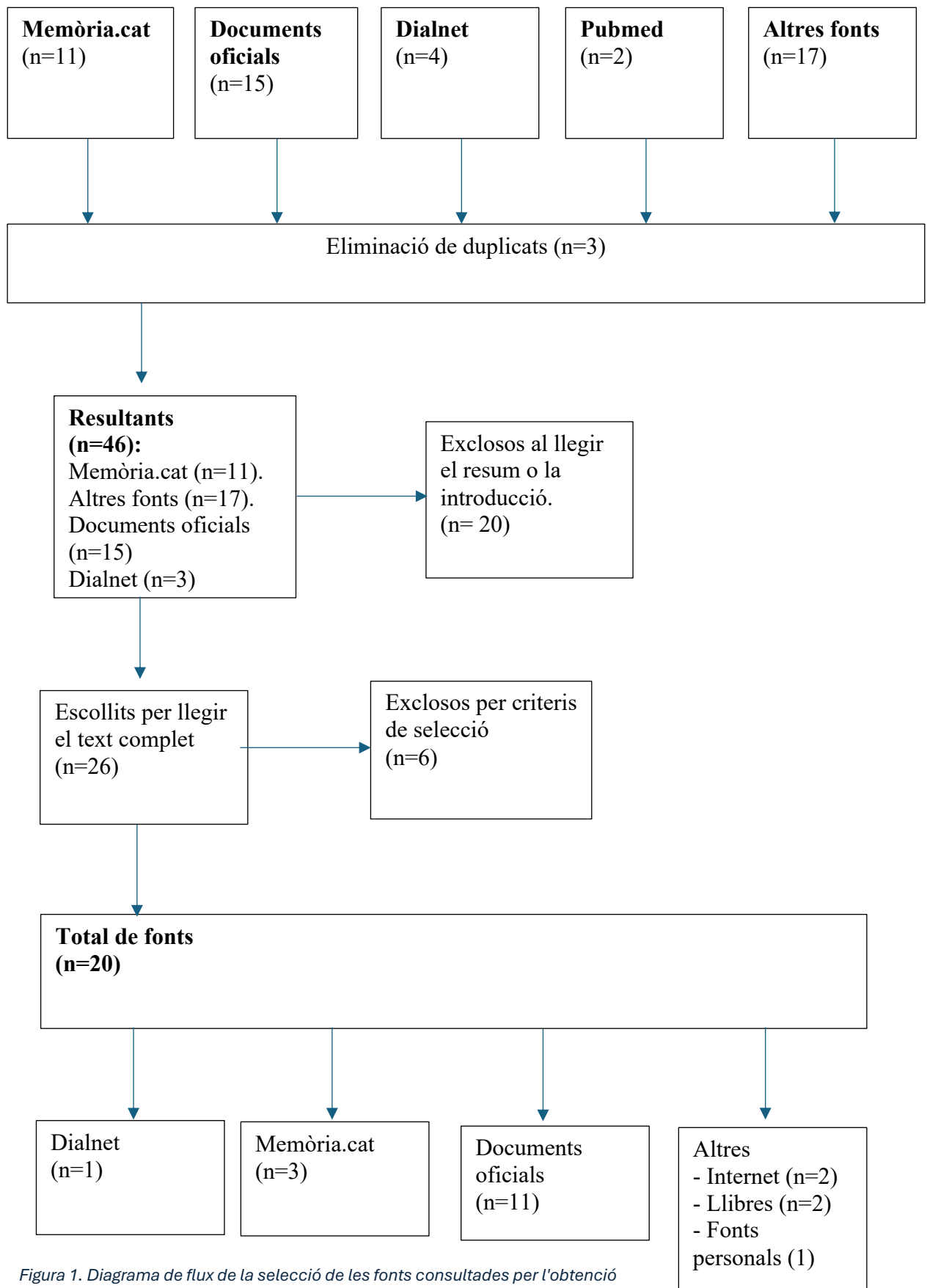

Figura 1. Diagrama de flux de la selecció de les fonts consultades per l'obtenció d'informació. Font: elaboració pròpia.

3.6 Sistema de lectura crítica utilitzat: tipus i descripció

En aquesta estudi, s'ha aplicat el sistema de lectura CASPe, concretament als estudis de revisió sistemàtica utilitzats per la obtenció d'informació. S'ha pogut utilitzar en 1 estudi ([Annex 2](#)). La resta de documents utilitzats, son **arxius originals de l'època**, així com **estudis descriptius històrics o fonts personals**. La validesa d'aquestes fonts s'ha determinat en consideració de la seva **procedència i la comparativa amb d'altres**.

CASPe és una organització sense ànim de lucre vinculada a CASP internacional (Critical Appraisal Skills Programme), el qual va ser creat a Oxford l'any 1998 (9).

L'objectiu d'aquesta organització és desenvolupar programes i eines per tal de capacitar els professionals sanitaris en la lectura crítica d'articles científics.

Així doncs, ha traduït i adaptat guies internacionals de lectura crítica i ofereix eines com glossaris, llibres i calculadores (9).

Les guies de lectura crítica, per tant, son llistes de verificació per valorar de forma crítica diferents tipus d'estudis . Ajuden a simplificar la tasca de lectura de documents científics. Garanteixen que es tinguin en compte aspectes, factor i consideracions importants per realitzar una bona valoració crítica (9).

Existeixen 8 llistes diferents, en funció de l'estudi que es vulgui estudiar. Aquestes llistes tenen un total d'entre 8 i 11 preguntes amb respectives opcions de resposta de "sí", "no", o "no ho sé".

Les primeres dues preguntes son eliminatòries. De manera que si la resposta de les quals es "no", s'ha d'aturar la lectura perquè la validesa de l'estudi és qüestionable. Per contrari, si la resposta és "sí" o "no ho sé", s'ha de continuar llegint l'estudi per determinar-ne la seva validesa.

Aquestes llistes es divideixen en 3 seccions (9):

- A. Son vàlids els resultats de l'estudi?
- B. Quins son els resultats?
- C. Son resultats aplicables al teu medi?

4. RESULTATS DE LA RECERCA

4.1 Escales d'avaluació internes validades dels estudis seleccionats.

Així com s'ha esmentat a l'apartat [3.6](#) del treball, aquest estudi s'ha basat en diferents fonts, no totes obtingudes per bases de dades científiques. Únicament s'ha fet ús d'un sistema de lectura crítica (en aquest cas CASPe) en l'article científic "Antecedentes de las curas en ambiente húmedo", en el qual s'ha obtingut un resultat de 10/10 en l'escala d'avaluació ([Annex2](#)).

La validesa de la resta de fonts ha estat avaluada en base a la seva procedència i la comparativa amb d'altres, ja que es tracta d'arxius originals de l'època, així com estudis descriptius històrics o fonts personals.

4.2 Taula de resultats segons estudis seleccionats i objectius de la revisió

Els resultats més destacats d'aquest estudi, segons els objectius específics establerts, s'exposen a continuació:

Pel que fa el primer objectiu específic (**Identificar les cures, en context de guerra, que es van dur a terme als hospitals del bàndol republicà a Manresa durant la Guerra Civil espanyola**), l'estudi ha posat en relleu la rellevància de dues tècniques mèdiques en particular: la tècnica de cura oclusiva i les amputacions. Ambdues pràctiques van ser molt utilitzades durant el conflicte, fet que va afavorir en l'evolució d'aquestes.

Respecte el segon objectiu específic (**Identificar els recursos existents als hospitals de bàndol republicà a Manresa durant la Guerra Civil espanyola**), s'ha constatat una manca generalitzada de recursos en el territori català. Tot i així, es destaca que Catalunya va ser una de les regions millor proveïdes en comparació a la resta del territori espanyol. La obtenció d'aquests recursos a la ciutat base d'hospitals d'evacuació (Manresa), es va realitzar a través de comandes a les diferents poblacions del voltant del municipi, les quals exigien un nombre determinat de donacions per habitant, segons els recursos de cada localitat i les persones que hi vivien. Aquest fet va permetre la posada en funcionament de nous centres sanitaris habilitats.

Finalment, en relació al tercer objectiu específic (**Conèixer l'estructura i el funcionament del model sanitari dels hospitals de bàndol republicà a Manresa durant la Guerra Civil espanyola**), es va observar una transformació significativa a partir de la pèrdua de control dels establiments sanitaris per part d'institucions religioses, la qual va comportar la fugida de les monges i la incorporació de noves infermeres i personal sanitari. Es van habilitar diferents centres sanitaris a la ciutat: Hospital Base, Grup Saleses, Grup Natura, Clínica Sant Josep i Sanatori de la Culla, consolidant així Manresa com a ciutat base d'hospitals d'evacuació de la Guerra Civil. Així mateix, durant el conflicte es va implementar una estratègia de triatge de ferits que es va desenvolupar a l'estació del Nord de Manresa, on arribaven els ferits procedents del front mitjançant el ferrocarril.

A la taula següent es presenten els resultats del treball en concordança amb les fonts documentals emprades.

FONTS DOCUMENTALS							
FONT	AUTOR/A	ANY DE PUBLICACIÓ	TIPUS DE DOCUMENT	PROCEDÈNCIA	Objectiu 1: Identificar les cures, en context de guerra, que es van dur a terme als hospitals del bàndol republicà a Manresa durant la Guerra Civil espanyola.	Objectiu 2: Identificar els de recursos existents als hospitals de bàndol republicà a Manresa durant la Guerra Civil espanyola.	Objectiu 3: Identificar l'estructura i el funcionament del model sanitari dels hospitals de bàndol republicà a Manresa durant la Guerra Civil espanyola.
Dones manresanes. Guerra Civil i repressió.	Conchita Parcerisas Estruch	2022	Narrativa històrica	Memòria.cat			• Pèrdua de possessió dels establiments sanitaris per les institucions religioses. • Hospitals de Manresa confiscats per l'alcalde un cop iniciat el conflicte i anomenats Hospital de Manresa i Sanatori de la Culla. • Crida a les dones manresanes per què exerceixin com a infermeres durant la Guerra, mitjançant un anunci el 6 d'agost de 1936 al diari "El Dia". • 1938, conversió de Manresa en ciutat base d'hospitals d'evacuació per la Guerra Civil.
Els hospitals de sang a Manresa	Joaquim Aloy Bosch	2004	Narrativa històrica	Memòria.cat	• Ús de Sulfamida Blanca per tractar malalties infeccioses. • Fàrmac escàs, utilitzat exclusivament per tractar l'exèrcit republicà.		• 1938, Manresa es converteix en el centre d'hospitals d'evacuació de l'exèrcit de l'Est. • 2 d'abril de 1938, Hospital de Sant Andreu és autoritzat com a hospital de Guerra. • Habilitació de nous centres: Grup Saleses, Grup Natura, Institut de 2n ensenyament. • Sistema de distribució dels pacients segons la seva afectació als diferents centres de salut. • Clínica Sant Josep i Sanatori de la Culla funcionen com a hospitals civils. • Trasllat dels ferits fins a Manresa, sovint amb tren. • Estació del Nord es converteix en zona de cribratge segons la malaltia i el nombre de llits dels centres de salut. • Imatge 8: Esquema de l'organització de trasllat de pacients durant el conflicte.
Francesc Sant	Joaquim Aloy Bosch	2023	Entrevista	Memòria.cat			• Hospital de Sant Andreu constituït Hospital Base de tots els centres d'evacuació de l'exèrcit de l'Est a Manresa. • A l'Hospital Base es realitzaven concretament intervencions quirúrgiques.
Crònica de la traumatologia a Manresa	Francesc Sant Figueras	2015	Narrativa històrica	Dialnet			• Grup saleses confiscat i transformat 23 de juliol de 1936. Constituït per 200 llits aprox. Dividit en dues parts: Medicina interna (malalts infecciosos) i Centre psiquiàtric. • Institut de segon ensenyament, constituït com a hospital republicà a finals d'octubre del 1938. Més tard es converteix en centre per a pacients convalescents. • Grup Natura tractava pacients amb malalties mèdiques no infeccioses. • L'Hospital Base tenia una sala específica per a pacients amb tuberculosi.

La Guerra Civil (1936-1939) Vol. 2	Joaquim Aloy, Ramón Fons, Pere Gasol.	1993	Narrativa històrica	Joaquim Aloy			· Imatge 9: Representació gràfica de l'Estació del Nord de Manresa. Dibuix de Josep Tachó, seguint les indicacions de Ramón Pujol Roca, testimoni real.
Antecedentes de las curas en ambiente húmedo	Francisco Enrique Moltó Abad	2013	Estudi qualitatiu (CAPSe: 10/10)	Scielo	· Passos a seguir de la tècnica de cura oclusiva, molt utilitzada durant la Guerra Civil. · Imatge 10: Embenat de cura oclusiva.		
El tratamiento de las heridas de guerra. El método español	Dr. Rafael Romero	2018	Narrativa històrica	Historia y medicina	· Cura de tècnica oclusiva. · Mètode de control de la ferida. · Durada de la cura. · Creació de la cura: Dr. Bastos Ansart (cirurgia de bàndol republicà) · Popularització de la tècnica: Dr. Josep Trueta.		
Arxiu Comarcal del Bages					· Imatge 11: Es realitzaven comandes de material que sol·licitaven als pobles per la obtenció dem material per als nous hospitals. · Imatge 12: En el cas de que aquest material no fos donat, es patien represàlies. · Imatge 13: Cada població havia de donar un nombre diferent de matalassos i coixins segons la població que hi residia.	· Imatge 2: Un cop iniciat el conflicte, a Manresa es va fer una crida a totes les dones que vulguessin dedicar-se a la infermeria durant la Guerra. Publicat al diari "El Dia" · Imatge 3 i 4: Les dones Manresanes, van respondre a la crida enviant sol·licituds a l'ajuntament per tal que les agafessin per treballar com a infermeres. · Actualment, hi ha constància de 24 sol·licituds a Manresa. · Imatge 5: A l'abril del 1938 va ser publicat el document oficial que va aprobar l'hospital de Sant Andreu com a Hospital Militar a Manresa. · Imatge 6: L'hospital d'evacuació de l'Exèrcit de l'Est va firmar certificats per cada una de les infermeres que havien treballat durant el conflicte, indicant les seves accions. · Imatge 7: Un cop arribaven a l'Estació del Nord de Manresa, als ferits se'ls hi penjava un cartell al coll amb diferents dades escrites, per exemple el seu nom, diagnòstic, hospital de destinació...	
FONTS PERSONALS							
Entrevista al Dr. Francesc Sant (Annexe 1)	Joaquim Aloy Bosch i Carla Ortega Farriol	2024	Entrevista	Elaboració pròpia per a l'estudi	· Grup Saleses: Tècniques per a pacients psiquiètrics. · Infeccions i malalties sexuals durant la guerra i el tractament utilitzat. · Tècnica de cura oclusiva: mètode utilitzat a Manresa, tasques d'infermeria en relació a la cura. · Amputacions: Afluència de pacients sotmesos a Manresa, tècnica utilitzada i millores aparents durant la guerra.	· Escassetat de recursos. · Posicionament favorable de Catalunya envers als recursos i la seva gestió en comparació a la resta de l'estat espanyol. · Grup Saleses: Disposició de laboratori complet (per l'època).	· Situació de les monges en relació als centres sanitaris un cop iniciat el conflicte. · Crida a la població per cobrir les necessitats d'infermeria. · Trasllat de pacients (estació del Nord): paper d'infermeria en aquestes situacions. · Professionals infermers a destacar de l'època a Manresa. · Tasques d'infermeria intrahospitalària.

TAULA 1: Taula de resultats. Font: elaboració pròpia

5. DISCUSSIÓ

5.1 L'organització sanitària a la ciutat de Manresa durant la Guerra Civil

5.1.1 L'arribada de la infermeria a Manresa

L'hospital de Sant Andreu, abans d'esclatar la Guerra, estava en mans de les Filles de la Caritat de Sant Vicens de Paül. Les institucions religioses es van veure afectades quan va començar la Guerra. Les monges eren perseguides, de manera que van haver d'amagar-se o fugir dels centres sanitaris (10). A Manresa, no totes van marxar. Algunes d'elles van quedar-se a viure dins dels hospitals, vestides de paisà i sense sortir-ne, per no ser reconegudes per ningú. S'ocupaven de feines variades dins dels centres (neteja, cuina, material...). ([Annex 1](#))

L'ajuntament de Manresa, llavors, va confiscar l'Hospital de Sant Andreu (anteriorment mencionat) i l'Hospital Sant Joan de Déu i els hi va atribuir els noms de Hospital de Manresa i Sanatori de la Culla, respectivament. Així doncs, el dia 6 d'agost de 1936, l'alcalde de Manresa Francesc Marcet, va fer una crida per a totes les dones de Manresa que volguessin treballar com a infermeres als hospitals mentre durés el conflicte. Aquesta crida va ser publicada al diari "El Dia" i especificava una sèrie de requisits els quals havien de complir per poder-s'hi presentar:

- Tenir de 18 a 35 anys d'edat.
- Saber llegir i escriure correctament en català i castellà.
- Justificar una bona conducta.
- Tindran preferència les que tinguin el títol d'infermeres.

Per a la substitució del personal religiós dels establiments hospitalaris

Es fa avinent que, necessitant-se algunes **infermeres** per a prestar serveis en aquesta Ciutat, es concedeix un termini de tres dies per tal que les sol·licitants passin per aquesta A'caldia a presentar llurs sol·licituds de 12 a 14 i de 18 a 20 hores.

Les sol·licitants s'hauran d'ajustar a les següents condicions:

1 Tenir 18 anys com a mínim i no excedir de 35.

2 Saber llegir i escriure correctament els idiomes català i castellà.

3 Justificar bona conducta.

4 Els contractes seran interines a les resultes de la pràctica dels serveis, i per al cas que calgués prescindir d'alguna de les infermeres contractades, es queda en llibertat d'obrar a profit dels serveis encomanats, sense que per cap concepte es pugui demanar indemnització de cap mena. El termini de prova se à de tres mesos.

5 Tindran preferència les que posseeixin títol d'infermera.

Manresa, 6 d'agost del 1936

L'Alcalde,
F. Marcet

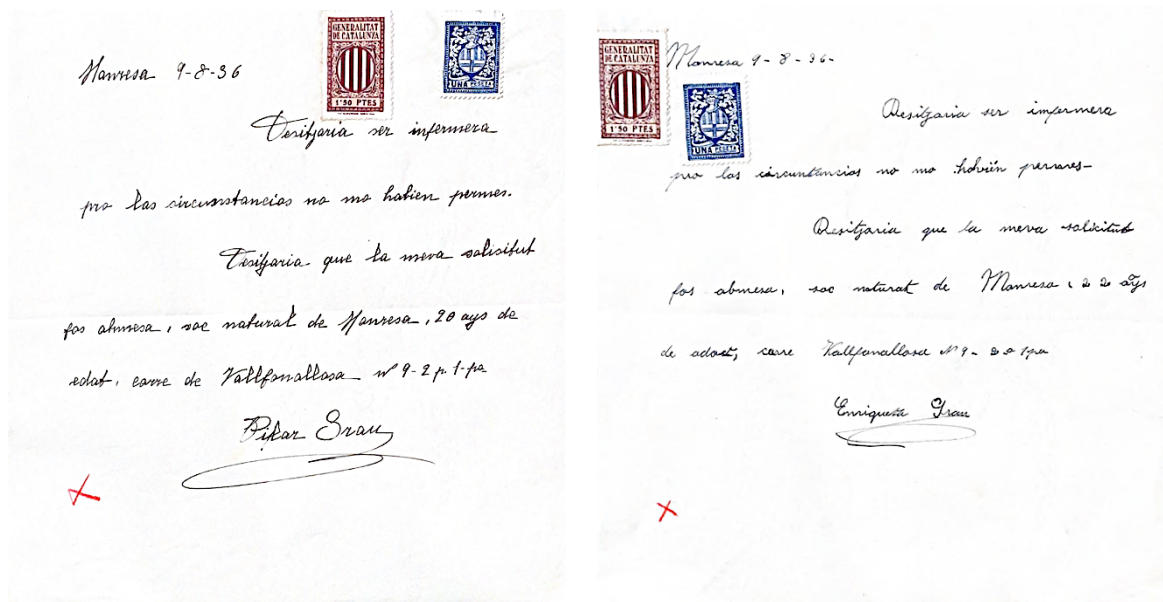
Imatge 2. Columna publicada al diari "El Dia" en referència a la crida d'infermeres. Font: Arxiu Comarcal del Bages, Manresa.

La columna també mencionava el tipus de contracte que tindrien. Serien interines i només serien indemnitzades quan fessin falta les seves funcions. Així doncs, les dones de Manresa van tenir 3 dies per presentar-se.

La majoria de les dones que es van presentar, treballaven a la fàbrica. Tot i no ser conscients de la feina que hi havia als hospitals a aquella època, per elles suposava una gran oportunitat deixar el seu lloc de treball, sovint pesat i dur, i poder treballar com a infermeres, involucrant-se així amb la guerra. El Diari UGT el 17 de febrer de 1937, publicava: "...les dones ocuparem el lloc de treball que els homes deixaran per agafar les armes a l'avantguarda de la lluita. Les dones volem, amb valentia, [...] ajudar a

vèncer el feixisme: primer perquè som poble, i segon, perquè podem amb intel·ligència ocupar els llocs de responsabilitat" (10).

Les infermeres seleccionades, van començar a treballar el dia 17 d'agost de 1936. Al 1938, amb la conversió de Manresa en ciutat base d'hospitals d'evacuació, algunes van ser destinades als hospitals militars (10)

Imatge 3 i 4. Sol·licitud de dues germanes, Enriqueta Grau i Pilar Grau (22 i 20 anys respectivament), responent a la crida de l'alcalde, per exercir d'infermeres durant la Guerra Civil. Font: Arxiu Comarcal del Bages.

A l'Arxiu Comarcal del Bages hi ha constància de 24 sol·licituds acceptades al dia 10 d'agost de 1936. Així doncs, hi ha constància de 24 dones manresanes que, possiblement, van exercir com a infermeres durant la Guerra Civil:

1. Trinitat Gros Camisó (18a.)	13. Benvinguda Vallès Salvador (26a.)
2. Elvira Miquel Bonjorn (23a.)	14. Conxita Bou Sala (25a.)
3. Mercè Almengol Cardeñas (22a.)	15. Maria Casas Balaguer (26a.)
4. M ^o Dolors Calafell Vicent (18a.)	16. Maria Bonet Colell (26a.)
5. Rosa Lari Vallverdú (25a.)	17. Pepita Vila Serra (18a.)
6. Antònia Blanco Casala (34a.)	18. Àngela Sala Creus (27a.)
7. Francesca Vendrell Bruguera (18a.)	19. Conchita Calmet Morros (24a.)
8. Agustina Buhigas Font (28a.)	20. Mercè Font Dabant (20a.)
9. Josefa Serra Sitges (30a.)	21. M ^o Antònia Mataró Ferrer (23a.)
10. Maria Busquet Sorolla (28a.)	22. Carme Lafarga Ballester (19a.)
11. Adela Mataró Ferrer (20a.)	23. Esperança Serra Mincholed (20a.)
12. Maria de la Estrella Garcia de Lladó (28a.)	24. Soledat Roy Ponsa (28a.)

Un cop acabada la Guerra, aquestes dones ja no van poder tornar a exercir. Pel nou règim eren "infermeres dels rojos". Mai van passar les proves que permetien convalidar el títol adquirit durant la guerra. D'aquesta manera, algunes van haver de tornar a treballar on ho feien abans de la guerra.

Consta en documents oficials que, 3 infermeres que van exercir a Manresa, Paquita Vendrell Bruguera, Josepa Serra Sitges i Soledat Roy Ponsa (mencionades anteriorment), van ser sotmeses a un consell de Guerra (10).

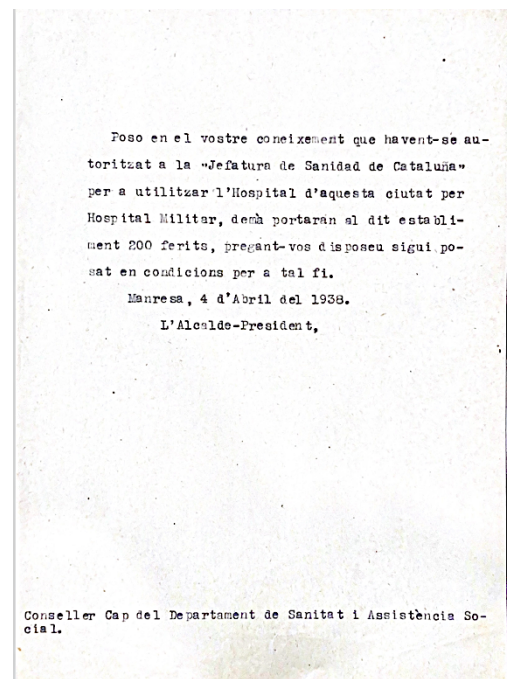
5.1.2 Hospitals d'evacuació

A principis de la Guerra Civil, els hospitals de Manresa no van rebre gran quantitat de ferits o malalts. L'afluència d'aquests era esporàdica i en cap cas van rebre grans grups de persones amb necessitats d'assistència mèdica. Les escasses persones que van atendre provenien del Front d'Aragó o del Front de Madrid (11).

Va ser al 1938 quan, amb l'ofensiva de les tropes franquistes al front d'Aragó, es van ocasionar moltes baixes de soldats que lluitaven en l'anomenat front. Manresa, doncs, aprofitant la seva posició estratègica, es va convertir en el centre d'hospitals d'evacuació de l'exèrcit de l'est (exèrcit republicà que lluitava al front d'Aragó). Va ser llavors quan, a causa de la gran quantitat de ferits evacuats a Manresa, els respectius equips sanitaris i els hospitals on tots s'allotjaven, es va crear a Manresa una situació de quotidianitat sanitària fins que el conflicte va acabar (11)

Les autoritats de l'època, a conseqüència de la falta d'establiments per atendre a tants ferits, va demanar a la ciutat locals per establir-hi hospitals de Guerra. Els locals proposats van ser en primer lloc la Cova de Sant Ignasi, la qual no va ser autoritzada per instaurar-hi un establiment sanitari, i en segon lloc l'Hospital de Sant Andreu, quin, el 2 d'abril de 1938 va ser autoritzat com a Hospital de Guerra (11).

Així doncs, a l'abril de 1938, l'Hospital de Sant Andreu de Manresa, va prendre el nom d'"Hospital Base" i van derivar a tots els pacients anteriorment ingressats a altres establiments segons la malaltia que patien els determinats pacients. Els pacients de medicina van ser destinats al Casal de la Vellesa i els pacients que

Imatge 5. Document oficial de l'aprovació de l'Hospital Sant Andreu com a Hospital Militar. Font: Arxiu Comarcal del Bages, Manresa.

necessitaven cirurgia a l'Hospital Sant Joan de Deu (11).

La instauració de l'Hospital Base va ser molt efectiva. El dia 5 d'abril de 1938, l'establiment ja va rebre 100 ferits de guerra. No obstant, les autoritats sanitàries, al veure la gran aflluència de ferits, demanaven nous establiments per tal de poder abastar la situació. Va ser doncs, quan es van habilitar tres locals més de Manresa. Aquests van ser: el Convent de les Saleses (Grup Saleses), l'Institut de segon ensenyament (actual Institut de Lluís Peguera), i el Col·legi dels Germans de les Escoles Cristianes (Grup Natura) (11). Els quatre hospitals resultaven un total de 1000 llits aproximadament (12). A banda d'aquests quatre hospitals, importants pel seu bon funcionalment durant la Guerra Civil, existien també la clínica de Sant Josep i el Sanatori de la Culla (actual Sant Joan de Déu), els quals, durant la Guerra, van funcionar com a hospitals civils (11).

5.1.2.1 Hospital Base (Sant Andreu)

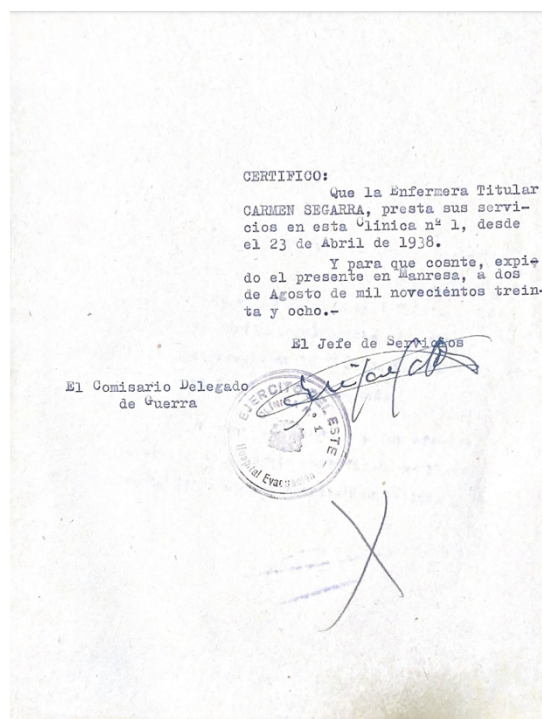
L'hospital de Sant Andreu va ser considerat l'hospital base de tots els centres d'evacuació de l'exèrcit de l'Est constituïts a Manresa (13). Tal com s'esmenta anteriorment, abans de la Guerra, Sant Andreu era un centre on hi treballaven monges, aquestes feien d'infermeres. Un cop començada la Guerra, concretament el 6 d'agost de 1936, a conseqüència dels seus ideals antirepublicans, la majoria d'elles van marxar, tot i que algunes van quedar-s'hi, però no feien feines de cara al públic: Es dedicaven a fer venes de guix, preparar materials... Vivien internes a l'hospital, per por de ser reconegudes pel carrer ([Annex 1](#)).

Va ser llavors quan es va fer una gran crida per cobrir les necessitats d'infermeria, gràcies a la qual, moltes dones van començar a formar-se i a exercir com a infermeres ([Annex 1](#)).

A l'hospital Base (així l'anomenaven durant la Guerra), s'hi realitzaven sobretot operacions quirúrgiques. Aquestes es feien a la segona planta de l'edifici, on s'hi trobaven dos "quirofanets", segons explica el Dr. Francesc Sant Figueras (13).

Les sales restants es distribuïen de la següent manera:

- Una sala de dones i una d'homes de medicina interna.
- Una sala de dones i una d'homes de cirurgia.

Imatge 6. Certificat de funcions d'infermeria a l'hospital Sant Andreu durant la Guerra Civil. Font: Arxiu Comarcal del Bages.

- Una sala de soldats (militars)
- Una sala de tuberculosos

En total 6 sales (14).

L'hospital va servir fins al final de la Guerra funcionant com a hospital d'evacuació. L'objectiu del qual era retenir el mínim de temps possible als malalts, per tal de tenir llits lliures per si arribava un altre gran grup de ferits (11).

5.1.2.2 Grup Saleses

Abans de la Guerra va ser un convent de clausura. Un cop iniciada la Guerra, concretament el 23 de juliol de 1936 va ser confiscat i transformat, al principi, en una escola de reeducació de mutilats de Guerra. Posteriorment, però, quan Manresa es va convertir en el centre d'hospitals d'evacuació de l'exèrcit de l'Est, l'establiment va ser destinat a l'àmbit hospitalari. Es comptava amb 200 llits, aproximadament (14).

El centre estava dividit en dos grups. En primer lloc un grup dedicat a la medicina interna amb 54 llits que ocupaven malalts infecciosos. Per altra banda, en segon lloc un grup destinat al Centre Psiquiàtric de l'exèrcit de l'est (14). En aquest centre es tractava pacients amb al·lucinacions, esquizofrènia, maniàtics... Les tècniques que es feien eren molt diferents a les actuals, més rudimentàries. Per exemple, la teràpia d'electroxoc que, a diferència de l'actualitat, es realitzava sense anestèsia. Sovint en aquestes tècniques s'hi veien involucrades les infermeres del centre, ja que s'havia de retenir al pacient físicament. La feina al Centre Psiquiàtric durant la Guerra era contundent. Les angoixes, depressions, histèries i psicopaties es multiplicaven sense parar a causa del conflicte.

[\(Annex 1\)](#)

L'establiment disposava d'un laboratori complet per l'època. Les infeccions més prevalents eren la febre tifoide, pneumopaties i algun paludisme. [\(Annex 1\)](#)

5.1.2.3 Institut de segon ensenyament

Va ser constituït com a hospital per l'exèrcit republicà a finals d'octubre de 1938, a causa de l'arribada d'un tren d'evacuació de 500 ferits procedents del Segre. La presa del centre i conversió en hospital va ser gairebé momentània. Una brigada de 80-100 persones van equipar l'institut amb tot el necessari, de manera que el mateix vespre ja hi van poder ingressar els primers malalts (14).

Més tard, al centre s'hi destinarien pacients convalescents després de ser intervinguts a l'Hospital Base (14).

5.1.2.4 Grup Natura

Se'n sap poca cosa del Grup Natura. A l'establiment s'hi tractava pacients amb malalties mèdiques no infeccioses excepte els soldats amb tuberculosi, els quals eren tractats a l'Hospital Base (Sant Andreu), on hi havia una sala únicament per ells (14).

5.1.3 Trasllat dels pacients des del front de Guerra fins a Manresa

Els ferits de guerra, sovint arribaven a Manresa amb tren, ambulància o qualsevol vehicle del qual disposés la Creu Roja (ambulàncies, turismes, taxis, camions). En un primer moment, però, abans de ser recollits per un d'aquests vehicles, se'ls hi proporcionava atenció sanitària el més ràpid possible a hospitals de campanya propers o a establiments sanitaris intermedis (aquells que estaven entre el front i els hospitals de guerra)(11). A l'estació de tren, concretament l'Estació del Nord de Manresa, es feia un cribratge, tenint en compte el nombre de llits lliures dels diferents hospitals de Guerra de la ciutat i, sobretot, la malaltia o necessitat que tenien els pacients en concret (11). Inicialment, es dividien en dos grups: pacients mèdics o pacients quirúrgics. En el cas dels pacients quirúrgics, encara es feia una segona classificació segons la localització de la ferida.

- A. Braços
- B. Cames
- C. Cap

Després d'aquesta sub-classificació, se'ls hi assignava un llit.

Els hi penjaven un cartell al coll especificant l'hospital on ingressarien, la sala i l'habitació d'aquest.

En quant a la derivació als diferents hospitals, també hi havia una classificació concreta, segons la patologia o afecció dels pacients. D'aquesta manera, s'organitzaven de forma que:

1. Malalts mèdics amb patologia infecciosa: Grup Saleses
2. Malalts mèdics sense patologia infecciosa: Grup Natura
3. Malalts amb necessitats quirúrgiques: Hospital Base (Sant Andreu).

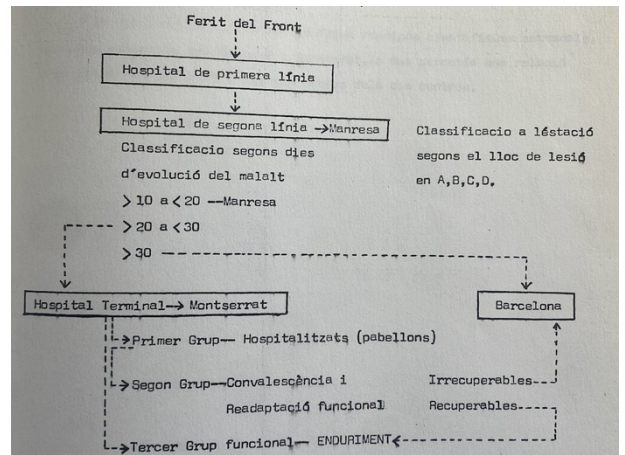
The image shows a historical medical form titled "TARJETA DE FERITS" and "TARJETA DE HERIDOS". It features anatomical diagrams of a human body from the front, back, and side, with labels for "Diagnóstico", "Intervencions", and "Inyectado de". Below the diagrams is a section for patient information including "Columna", "Unitat", "Grau", "Cognoms", "Nom", "Medalla d'identitat n.º", "Medalla de identidad n.º", and "Observacions". There are also fields for "de", "del", and "El".

Imatge 7. Cartell que portaven els soldats ferits que venien del front cap a Manresa. (11)

L'objectiu d'aquests trasllats i de la exhaustiva organització dels pacients, era que a l'Hospital Base sempre hi hagués llits lliures, de manera que pogues abastar les necessitats d'altres grans grups de ferits que poguessin venir del front, ja que es tractava d'un hospital d'evacuació (11).

Un cop feta la primera valoració dels pacients a l'hospital d'evacuació (Hospital Base), aquests, segons el seu pronòstic de salut eren derivats a altres establiments de manera que (12):

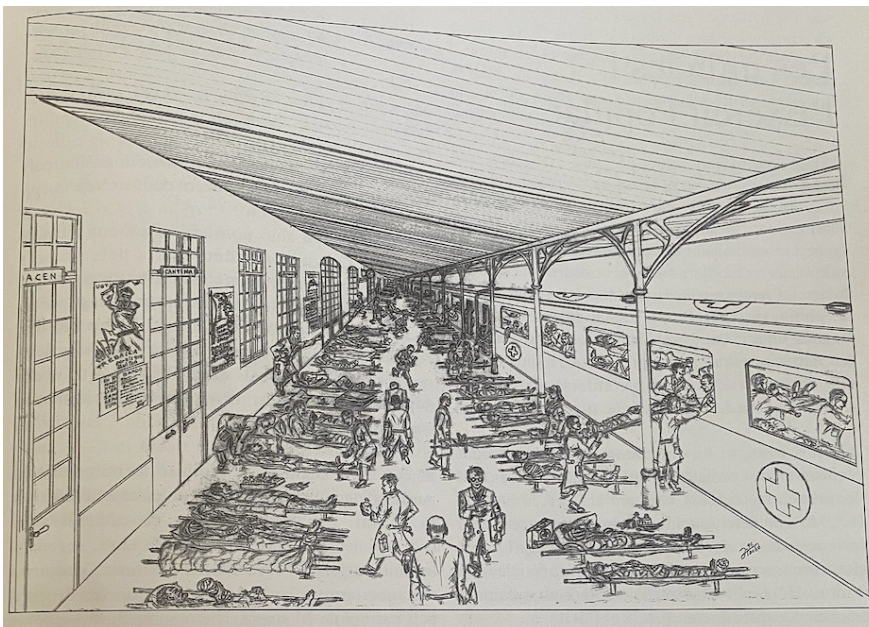
- Recuperació <10 dies: Hospital Base
- Recuperació 11-30 dies: Hospital de Montserrat "Clínica militar Z"
- Recuperació >30 dies: Barcelona

Imatge 8. Esquema de l'organització de trasllat de pacients durant el conflicte (11)

Les infermeres, en aquest procés de classificació dels pacients que arribaven a l'estació del Nord de Manresa, contribuïen en el trasllat d'aquests, amb els llits. Un paper molt important també el tenia la Creu Roja. El seu equip també estava format per infermeres.

[\(Annex 1\)](#)

Imatge 9. Representació gràfica de l'Estació del Nord de Manresa. Dibuix de Josep Tachó, seguint les indicacions de Ramon Pujol i Roca, testimoni d'una de les arribades massives del front de guerra a l'estació del Nord. FONT: LA GUERRA CIVIL (1936-1939). (15)

5.2 Cures de Guerra més prevalents als hospitals de Manresa

Les persones amb necessitat d'assistència sanitària durant la Guerra, generalment es poden dividir en dos grans grups. Per una banda els ferits de metralla i per l'altra els malalts infecciosos. Les infeccions més prevalents de l'època estudiada eren la febre tifoide, pneumònia, tuberculosi, blennorràgia i sífilis (11).

Aleshores, però, encara no hi havia antibiòtics. El primer antibiòtic amb què van poder comptar a Manresa va ser l'anomenada Sulfamida Blanca, del laboratori del doctor Esteve, a finals de 1938. Aquesta va ser utilitzada per curar, exclusivament, a l'exèrcit republicà. El fàrmac era escàs i no es va utilitzar mai per curar a civils (11).

Fou així com els tractament d'aquestes malalties, eren en general, molt diferents als actuals:

1. Febre tifoide: Administrar Piramidón i col·locar compreses fredes al front en cas de febre alta.
2. Pneumònia: Cataplasmes d'antiflogistina, bafs d'eucaliptus i Digital.
3. Tuberculosi: injeccions IV de calci i de sals d'or.
4. Blennorràgia: rentats d'uretra amb permanganat potàssic.
5. Sífilis: injeccions IV de Neo- Salvarsan

Per desinfectar la pell, feien ús de Dakin i Permanganat (12).

Les infermeres als hospitals de Manresa administraven medicació. Sempre, però, amb supervisió d'un metge i seguint les seves ordres. ([Annexe 1](#))

Una altra de les problemàtiques que es van trobar a Manresa durant la Guerra, van ser les infeccions i malalties sexuals. Molts militars s'infectaven. Concretament a l'hospital Base, durant la Guerra Civil va exercir un infermer que es feia dir "El Barrera". Se li atribuïa aquest nom perquè assistia als correbous de Cardona, però quan s'acostava l'animal s'enfilava tan aviat com podia a les barreres. Aquest, va ser l'infermer que pacient per pacient, soldat per soldat, prenia mesures higièniques i medicamentoses per tractar aquestes infeccions sexuals. El Dr. Sant ens explica que aquest personatge sempre esmentava que "els bitxos del penis, a més de tenir potes tenen ales!" ([Annex 1](#))

En Josep Retorta ("barreres") tenia també, una altra habilitat. Aquesta era la de fer transferències des dels propis llits dels malalts fins al taulell quirúrgic. Era una feina que únicament feia ell durant l'època estudiada. ([Annex 1](#))

Aquestes, però, no eren les úniques afeccions de la Guerra. Les lesions per metralla o per arma de foc, van ocasionar molts ferits. Ferits de la pròpia Guerra. Aquestes eren ferides d'àmbit quirúrgic. El Dr. Fontanet, va escriure unes normes per al tractament quirúrgic dels pacients a Manresa (12).

En quant a les fractures obertes, van adonar-se'n de que moltes ferides s'infectaven i els pacients morien per sèpsia o moltes vegades havien de ser amputats. Va ser llavors quan es va innovar en un tractament que va resultar ser molt efectiu. Aquest va ser la tècnica de cura oclusiva i pretenia prevenir les infeccions esmentades (11).

5.1.4.1 Tècnica de cura oclusiva

Consistia en fer un rentat exhaustiu de la ferida en qüestió, amb antisèptics, evitant la sutura primària. Seguidament curar la ferida, extirpant tot aquell teixit danyat, respectant però, tots els vasos sanguinis i nervis de la zona per evitar complicacions. Seguidament tapar amb una gassa seca o amb aigua oxigenada. Aquesta funcionaria com a drenatge per la ferida. Per últim es fa un embenat amb guix agafant les dues articulacions distals de la zona afectada (16).

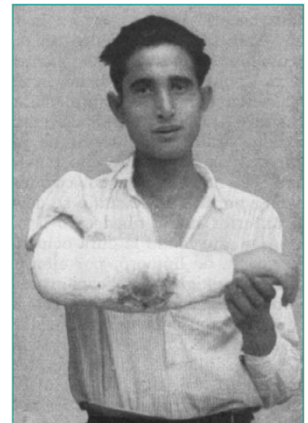
L'exsudat de la ferida tacava el guix i d'aquesta manera se'n podia fer un control. Els pacients portaven el guix durant setmanes. Quan es treia el guix i es destapava la ferida, aquesta desprenia una olor molt desagradable i purulenta. No obstant, aquesta es trobava neta i sana, seguint el procés de cicatrització (17).

Aquest tractament, creat per traumatòlegs durant la Guerra Civil, entre d'altres el doctor Bastos Ansart (cirurgià d'un hospital de bàndol republicà), va ser popularitzar per el doctor Josep Trueta a la segona Guerra Mundial. Així doncs, va ser molt utilitzat durant el conflicte. És per aquest motiu que rep el nom de Mètode Trueta (17).

En temps de Guerra, a Manresa aquesta tècnica sembla que era més senzilla. Com esmenta el Dr. Sant a una entrevista enregistrada el dia 29 d'octbre de 2024. La cura es basava en rentar la ferida, tapar-la amb una gassa i fer un embenat de guix. Aquest, es deixava posat durant dies. Si des de fora es veia un gran exsudat o se sentia molt mala olor, a vegades obrien una finestra al guix, per tal de fer un control exhaustiu de la ferida.

(Annex 1)

La tècnica de cura oclusiva la feien metges, sovint amb l'ajuda de les infermeres, però també la podien fer soles. En el cas de realitzar finestres al guix, eren els metges majoritàriament qui ho feien. Aleshores no hi havia les eines actuals i es necessitava força física per ferles, esmenta. En el cas de les infermeres voluntàries o algunes monges que es van quedar a viure a l'hospital, es dedicaven a fer les tires de guix amb caixes grans de galetes que omplien de guix i per un forat que hi feien passaven les

Imatge 10. Exsudat d'una cura oclusiva formant una taca a l'embenat de guix (16)

gasses. D'aquesta manera aquestes s'impregnaven del guix i ja estaven preparades per fer els embenats. ([Annex 1](#))

5.1.4.2 Amputacions

Moltes fractures obertes van ser curades amb la tècnica de cura oclusiva. No obstant, n'hi havia d'altres on la sang ja no arribava a la zona distal de l'extremitat en qüestió. Era en aquestes situacions quan es procedia a fer una amputació. Segons el traumatòleg manresà Dr. Sant, se'n va fer moltes a Manresa durant la Guerra. ([Annex 1](#))

La tècnica es d'amputació que es va fer durant la Guerra Civil, va ser la mateixa utilitzada anys enrere durant la Guerra de França. El primer en ensenyar la tècnica va ser un individu anomenat Kozier. ([Annex 1](#))

El procés es constituïa de tres passos:

1. Tallar el teixit. Començant per sota de l'extremitat i posteriorment per sobre. Feien servir ganivets grans, molt esmolats.
2. Tallar l'os. Retiraven tot el teixit tou deixant l'os a la vista i d'aquesta manera, amb una serra podien tallar l'os amb facilitat.
3. Punt de sutura. Posaven un punt amb un pes per tal que tota la pell baixés i cicatritzés.

Un dels punts que es van millorar durant la Guerra Civil en quant a les amputacions era el sagnat. Per evitar grans pèrdues sanguínies submergien l'extremitat amputada a una olla d'oli bullent, la qual cauteritzava de cop i deixava de sagnar. ([Annex 1](#))

La manera d'anestesiàr als pacients era la morfina. Aquesta era escassa i s'acabava ràpid. De manera que quan s'acabava, anestesiaven al pacient amb alcohol. Donaven beguda alcohòlica al pacient fins que aconseguien un estat ebri. A continuació, 'amputaven.

Existien les pròtesis durant la Guerra. Aquestes però eren molt senzilles i rudimentàries. Les feien de fusta i les ajustaven buidant el forat on hi anava l'extremitat. ([Annex 1](#))

5.3 Recursos a Manresa emprada la Guerra Civil

Els recursos a la Guerra eren escassos, tant els medicaments com els estris necessaris per una bona assistència, així com les xeringues (antigament de vidre). No obstant Catalunya va ser un exemple a seguir en quant a el sistema sanitari durant la Guerra. ([Annex 1](#))

A l'Arxiu Comarcal del Bages hi consta un document de l'època on s'hi pot veure escrita les ordres de lliurament de material sanitari, un cop iniciada la Guerra.

El document és del 4 de desembre de 1936 i indica els lliuraments del 10 de novembre i de l'1 de desembre de 1936.

Un cop Manresa es va convertir en ciutat d'evacuació de l'exèrcit de l'Est, la ciutat va necessitar més recursos dels existents per poder assumir la gran quantitat de ferits que arribaven a la ciutat. Segons consta a l'Arxiu comarcal del bages, a 1938, es va demanar als pobres de vora Manresa que donessin material pels hospitals, així com matalassos i coixins.

Es Copia.

CONSELL DE SANITAT DE GUERRA
SECCIO DE FARMACIA
SAMERON N° 1

ORDRE DE LLIUREMENT

COMANDA N° 319

A. SALA VERNEDA. DE:

10.000.-	Vendas 5xl metros Gasa n° 1.- Precio 46 Ptas.
	los 100.- metros.
10.000.-	Vendas 5xl metros Gasa n° 15.- Precio 74 Ptas
	los 100.- metros.
	Quantitats servides, el dia 10 Nbre, y dia 24
500.-	Rollos de Gasa del n° 15 de 5 metros cada rollo
500.-	Rollos de Gasa del n° 15 de 5 metros cada rollo
	DIA 1 DE DICIEMBRE
750.-	Rollos de Gasa del n° 1 de 5 metros cada rollo
2000.-	Terlatana Rollos de 5 metros cada rollo

FIRMADO.
Finilla

Manresa 4 de Diciembre de 1936

Imatge 11. Comanda de material sol·licitada el 4 de desembre de 1936 a Manresa. Font: Arxiu Comarcal del Bages, Manresa.

JOAQUÍN FORNELLS PARRERA, Alcalde-President de l'Ajuntament d'aquesta ciutat

FAIG AVINENT: Que les necessitats de la guerra obliguen a instal·lar un nou Hospital de sang en aquesta ciutat i per tal de proveir-lo dels elements necessaris, d'acord amb les instruccions de l'Autotitat Militar, tots els ciutadans que en la darrera recollida de matalassos i coixins per als refugiats deixaren d'entregar els que els corresponia en el repartiment, es serviran passar per la Comandància Municipal, dintre el termini de temps que acabarà el proper dilluns al mig dia, a donar el nom i l'adreça del domicili o lloc on el qual es puguin passar a recollir-los.

Així mateix, els ciutadans que disposin de més d'un matalàs per a cada llit de la seva propietat, passaran a inscriure's, a la Comandància Municipal, dintre el mateix termini, per si cal disposar dels matalassos i coixins sobrants.

En cas d'incompliment d'aquestes ordres, es passarà directament per als domicilis a recollir els matalassos i coixins necessaris per el dit fi.

Manresa, 20 d'Octubre del 1938.

J. Fornells.

Imatge 12. Advertència a la població anunciant represàlies si no donaven material per als hospitals de guerra. Font: Arxiu Comarcal del Bages, Manresa

RELACION DE LOS PUEBLOS DE LA COMARCA DE BAGES CON EXPRESION DEL NUMERO DE COLCHONES Y ALMOHADAS CON QUE CADA UNO DE ELLOS HA DE CONTRIBUIR A LA INSTALACION DE UN NUEVO HOSPITAL DE SANGRE EN ESTA CIUDAD.

	COLCHONES	ALMOHADAS
Aguilar de Reixadors	4	4
Artes	20	20
Avinyó	8	8
Belaserra	20	20
Calders	5	5
Cellis	5	5
Cerdans	30	30
Castelladral (Navés)	15	15
Castellbell i el Vilar (Baume)	30	30
Castellfollit del Boix	3	3
Castellgeli	4	4
Castellnou de Bages	2	2
L'Estany	2	2
Fonollosa	3	3
Geli	3	3
Manresa	220	220
Margadell	2	2
Moia	35	35
Monistrol de Calders	3	3
Monistrol de Montserrat	25	25
Mura	5	5
Navarres	15	15
Reixadell	5	5
Rosforat i el Pont de Vilomera	8	8
Sallent	40	40
Sant Felix Sasserra	5	5
Sant Fruitós de Bages	12	12
Sant Joan de Vilatorrada	12	12
Sant Mateu de Bages	2	2
Santa Maria d'Oló	2	2
Suma total	543	543

Manresa, 22 de Octubre de 1938.

Imatge 13. Relació dels pobles de la comarca del Bages en el nombre de matalassos i coixins que cada un d'ells havia de donar. Font: Arxiu Comarcal del Bages, Manresa

5.4 Dificultats i limitacions

A l'hora de trobar resultats per aquest estudi s'han trobat dificultats relacionades amb la falta d'informació. Ha estat inviable extreure resultats d'articles científics ja que no se n'ha trobat d'existents, publicats en bases de dades científiques d'alta fiabilitat. La metodologia a l'hora d'obtenir aquests resultats ha estat basada en documents oficials de l'època estudiada, testimonis reals o secundaris i entrevistes amb historiadors i persones del sector que han participat en la recerca.

En segon lloc, s'ha trobat informació de l'època molt generalitzada. Llibres, articles i altres fonts que parlen de la sanitat catalana, però en cap cas es fa referència específica de Manresa. Ha estat una dificultat obtenir informació específica de la ciutat, sobretot per falta de fonts.

En quan a les limitacions, la més evident ha estat la falta de testimonis reals que van poder viure la professió infermera a Manresa durant l'època estudiada, en primera persona. Aquest fet ha potenciat la manca d'informació i ha provocat una necessitat de fer un exhaustiu contrast en les dades obtingudes per altres fonts viables.

6. CONCLUSIONS

El desenvolupament d'aquest treball m'ha permès aprofundir en la metodologia d'investigació històrica, especialment en la recerca, l'obtenció i l'anàlisi de fonts primàries i secundàries dins de l'àmbit treballat. He après a comparar aquestes fonts i contrastar-ne la informació per tal d'obtenir resultats fiables i adequats als objectius, assegurant-ne la seva veracitat. M'ha proporcionat habilitat a l'hora de fer una lectura crítica dels documents i la informació obtinguda. Aquest fet m'ha permès obtenir una visió àmplia i objectiva dels fets històrics de l'època estudiada (Guerra Civil espanyola, 1936-1939).

La recerca de documents oficials a l'Arxiu Comarcal del Bages ha estat una estratègia molt enriquidora pel contingut del treball. Poder tenir entre les mans documents de l'època estudiada i analitzar-ne la informació ha aportat veracitat i validesa als fets explicats.

Per altra banda, les entrevistes amb testimonis secundaris i experts, han estat un aspecte fonamental per la recerca del treball i el meu aprenentatge personal. M'ha permès sintetitzar tota la informació rebuda, seleccionar la informació necessària i deixar de banda els punts subjectius de les respostes dels entrevistats. A més a més, ha estat una eina essencial per tal de situar-me en el moment històric treballat i entendre'n el context des de diferents perspectives. Mitjançant aquestes fonts personals he obtingut informació específica i concreta que difícilment apareix en altres fonts documentals publicades. Aquest fet m'ha ajudat a prendre consciència de la dificultat en l'obtenció de dades històriques.

Aquest treball pretén visibilitzar el paper de moltes dones dins de l'àmbit de la sanitat, durant la Guerra Civil espanyola, concretament al bàndol republicà. Tanmateix, pot donar una clara idea de l'estructura sanitària del moment a la ciutat de Manresa, especificant-ne estratègies logístiques o cures infermeres d'aleshores. El treball, doncs, pot ajudar a entendre la història de la infermeria i augmentar el coneixement històric de la ciutat de Manresa.

En quant a la projecció de futures investigacions relacionades, aquest treball té àmplies opcions i possibilitats de noves línies d'investigació.

Tenint en compte la mirada feminista, i des d'un punt de vista holístic a l'hora d'estudiar el paper de la dona durant la guerra, es podria investigar l'impacte emocional i psicològic que van tenir aquestes dones que van donar servei d'infermeria durant el conflicte, així com de quina manera els va afectar a les seves vides personals, en cas de que tinguessin fills, per exemple. Seguint amb aquesta línia d'investigació, es podria fer més recerca de les repercussions que aquestes dones van tenir un cop acabat el conflicte com a infermeres republicanes. Seria interessant investigar les dificultats que van tenir a l'hora de demostrar que eren infermeres, o de reintegrar-se al món laboral després del conflicte.

Per altra banda, es podria ampliar la investigació a nivell autonòmic (tota Catalunya) o fins i tot estatal (Espanya), investigant així les diferents formes d'organitzar la sanitat i la seva estructura. Fent recerca de les cures innovadores que es van dur a terme a tot el territori espanyol i analitzar la coincidència de tècniques de les diferents zones que comprèn el país i d'aquesta manera estudiar l'evolució de la infermeria a Espanya.

BIBLIOGRAFIA

1. Barbeito, C. Observatori de llibres de text. Anàlisi de la didàctica de les ciències socials des d'una perspectiva de pau [Internet]. 2017. Disponible a: https://escolapau.uab.cat/img/programas/educacion/Informe-llibres-de-text-3-ESO_DEFINITIU_-17-05.pdf
2. Valls, R «coordinadora». *Infermeres catalanes a la Guerra Civil espanyola*. Universitat de Barcelona. Barcelona: UBe; 2008. 165 p.
3. Jimenez,I; Molero, J. Per una «Sanitat Proletària». L'organització sanitària obrera de la Confederació Nacional del treball (CNT) a la Barcelona republicana (1935-1936) [Internet]. 2003. Disponible a: <https://raco.cat/index.php/Gimbernat/article/view/44863/54649>
4. Rotllan, A. Mortalitat i salut pública a Manresa durant la guerra civil (1936-1939) [Internet]. 2014. Disponible a: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=7117965>
5. Peiró, R «coordinadora». *Mujer y política* [Internet]. Frente y retaguardia: mujeres en la Guerra Civil. 2021. Disponible a: <https://www.museoreinasofia.es/coleccion/proyectos-investigacion/mujeres-guerra-civil-espanola/mujer-politica>
6. Peiró, R «coordinadora». *Las mujeres durante la II República* [Internet]. Frente y retaguardia: mujeres en la Guerra Civil. 2021. Disponible a: <https://www.museoreinasofia.es/coleccion/proyectos-investigacion/mujeres-guerra-civil-espanola/mujer-ii-republica>
7. Monlleó, R. Dones revolucionàries en la guerra civil. Mares combatives, milicianes i feministes [Internet]. 2019. Disponible a: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=7310997>
8. López M, Mirón-González R, Castro MJ, Jiménez JM. Training of volunteer nurses during the Spanish Civil War (1936–1939): A historical study. Leal-Costa C, editor. PLoS ONE [Internet]. 31 desembre 2021 [citat 20 setembre 2024];16(12):e0261787. Disponible a: <https://dx.plos.org/10.1371/journal.pone.0261787>
9. HACTO [Internet]. 2023. *Lectura crítica a través de las Guías CASPe*. Disponible a: <https://hacto.umh.es/2023/05/22/lectura-critica-a-traves-de-las-guias-caspe/>
10. Parcerisas, C. *Infermeres en substitució de les monges* [Internet]. Dones manresanes. Guerra Civil i repressió. Disponible a: <https://www.memoria.cat/manresanes-guerra-civil-i-repressio/infermeres-en-substitucio-de-les-monges/>
11. Aloy, J. *Els hospitals de sang de Manresa* [Internet]. La fossa militar del cementiri de Manresa. 2004. Disponible a: <https://www1.memoria.cat/fossa/node/53>
12. Tuneu, R; Solé, P; Vila, JA. *ELS HOSPITALS A MANRESA I MONTSERRAT de l'any 1936 a 1939 (Història de la Medicina)*. 1978.
13. Sant, F. FRANCESC SANT [Internet]. 2023. Disponible a: <https://www.memoria.cat/arxiu/Entrevista-Francesc-Sant.pdf>

14. Sant, F. Crònica de la traumatologia a Manresa [Internet]. 2015. Disponible a: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=7118028>
15. Aloy, J; Fons, R; Gasol, P. La Guerra Civil (1936-1039). (Història gràfica de Manresa; vol. 2).
16. Moltó, FE. Antecedentes de las curas en ambiente húmedo (CAH): El «método español» de tratamiento de heridas de guerra y el Hospital Sueco-Noruego de Alcoy. Gerokomos [Internet]. març 2013 [citad 27 octubre 2024];24(1):32-5. Disponible a: http://scielo.isciii.es/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1134-928X2013000100007&lng=en&nrm=iso&tlng=en
17. Romero, R. Historia y medicina. 2018. El tratamiento de las heridas de guerra. El método español. ¿Método Trueta? Disponible a: <https://historiaymedicina.es/el-tratamiento-de-las-heridas-de-guerra-el-metodo-espanol-metodo-de-trueta/>
18. Programa de habilidades en lectura crítica español [Internet]. 2022. Materiales. Disponible a: <https://redcaspe.org/materiales/>

ÚS D'INTEL·LIGÈNCIA ARTIFICIAL:

- ChatGPT: Utilitzat per la traducció d'articles i la obtenció d'informació específica d'aquests i per la cerca de sinònims per la millora del redactat.

ANNEXES

Annex 1. Entrevista a Francesc Sant Figueras realitzada el dia 29 de novembre de 2024 a Manresa.

Entrevista a Dr. Sant (traumatòleg manresà) amb la col·laboració de l'historiador Joaquim Aloy.

Inicio l'entrevista presentant-me i explicant al Dr. Sant el motiu pel qual li vaig demanar una entrevista. Li explico que estic estudiant infermeria, a l'últim curs i que per aquest motiu he de fer un treball final de grau, el qual dedico a la història (concretament el període de Guerra Civil) de la meua futura i imminent professió, la infermeria.

Ell es presenta i ens explica els seus inicis en el Món de la medicina. Ens fa arribar l'amor que sent per la seva professió i la felicitat que li ha proporcionat.

Comencem a entrar a l'àmbit de la Guerra Civil. De seguida veig que té moltes coses a explicar.

1. Em sabia descriure el tipus de dona que es presentava a les convocatòries de formació i que, per tant acabava exercint com a infermera de Guerra?

Les dones que tenien afició amb coses d'infermeria, tiraven per dos cantons: un, pel cantó de la obstetrícia, eren les comadrones. Eren mes importants que el metge, perquè en sabien mes obstetrícia que el metge. D'obstetres no n'hi havia i les comadrones dominaven l'ofici. I quan una noia es volia dedicar a alguna cosa d'aquestes amb una mica de protagonisme, feia això. Al Clínic, a Santa Madrona i a Sant Pau. Tenien molta categoria.

El paper primordial de les infermeres era la obstetrícia. Lo demás feien feines d'ajudar al metge, preparant coses pel metge.

2. En quant a las monges. És cert que algunes van plegar en arribar la Guerra a Manresa, algunes però van continuar, cert? Quina feina feien? Feien d'infermeres? (Quim)

Van continuar algunes, però poques. De cara al públic no feien res. Feien venes de guix, preparaven les gasses... Les venes de guix les feien amb un procediment molt rudimentari. Ara veus venes de guix empaquetades i tal. Les venes de guix es feien de la següent manera i es feien igual a tot arreu, a tot Catalunya: Una lata de galetes, grossa, d'aquelles que feien abans, l'omplien de guix, d'escaiola. Llavors a la part baixa li feien una ranura, i per aquesta ranura, a dintre hi havia una vena. Llavors tibaven, les cabdellaven i llavors s'anava arrossegant el guix que hi havia a la capsa.

Anaven enrotllant i anaven fent la vena. I així s'hi passaven hores, a jornada completa. Això és el que feien les monges que no es podien veure en públic, perquè si algú les reconeixia les pelaven.

3. Per tant no podem dir que feien feines pròpiament d'infermeres?

Generalment no. No en tinc pas constància

4. A la pràctica, quines diferències hi havia entre els tres tipus d'infermeres que exercien als hospitals de Guerra (em refereixo a infermeres formades, infermeres de Guerra i voluntàries).

Poca. Feien el que es prestés. Llavors, l'aprenentatge no era com ara. Es feia sobre fet, tu t'havies d'espavilar. De fet, les infermeres que van treballar durant la Guerra, algunes cobraven i algunes no. Depenia del metge amb qui estaven, excepte el voluntariat, les voluntàries no cobraven res, tot i que potser en sabien igual o més que les altres. Però tot depenia de amb qui treballessin. Les que estaven de plantilla, cobraven. Les voluntàries, no.

5. Les infermeres, igual que els metges atemorits, també feien vida a l'hospital?

Les infermeres no. Algunes si i algunes no. Podien anar a casa, les infermeres no estaven perseguides. Tenien uns torns i després anaven a casa. Molt poques es quedaven a l'hospital. Els metges si, no tots, però la majoria s'hi quedaven. Allà tancats, perquè si sortien... Quan va acabar la Guerra van sortir tots en massa. Va ser una cosa, un espectacle, dantesc.

6. Què em podria dir den Josep Retorta, més conegut com "el barreres"?

Comencem pel principi. Als tres centres hi havia una persona, que és molt important perquè vivia tot el dia al centre. Hi havia tres personatges. Hi havia el Domingo a la clínica, hi havia el "Barrera" a l'hospital i hi havia el "Hermano Jesús" a Sant Joan de Déu. Aquests tres personatges eren els que, a les 5:00 de la nit et trucaven: "Oiga, Dr. Sant, el enfermo del 104 me parece que le pasa algo, porque no lo veo claro". Ja podies córrer. És a dir, eren els que feien les visites pel seu compte i estaven atents de tot el que passava. Era impressionant perquè això no ho sé de cap altre lloc de Catalunya. El Domingo, el Barrera i el Hermano Jesús.

Durant la Guerra, el Barrera, era especialista en malalties venèries les quals patien els soldats que arribaven a l'hospital. Ell sempre portava una bata amb una butxaca enorme aquí a la panxa, i era on ho portava tot; Sondes, xeringues, medicaments... Llavors, quan havia acabat la feina, anava soldat per soldat i amb una xeringa els netejava amb mercurials i coses d'aquestes perquè hi havia una infecció tremenda. Ell sempre deia "los médicos se han olvidado de que los bichos del pene tienen alas". Aquest era el Barrera, feia de tot. Tenia una habilitat que era per carregar al malalt i posar-lo de la camilla a la taula de quiròfan. Se'l carregava a l'esquena, i el descarregava a la camilla. Això només ho feia ell perquè tenia una força excepcional. Era l'amo d'això, era l'amo de tot. Era un fora de sèrie.

7. Les jornades laborals de les infermeres es dividien en torns? Si és que si, de quantes hores eren aquests torns?

Depèn del moment de la Guerra. Podien ser de 6 hores, de 8 hores, de 10 hores o inclús de 24 hores, a vegades.

8. Respecte la tècnica de cura oclusiva, he llegit infinitat de versions. M'ha sobtat que, en una d'elles, s'esmentava que la gassa que funcionava com a drenatge a sota del guix, havia de canviar-se una o dues vegades al dia. Em sembla complicat que així es fes, tenint en compte la quantitat de ferits amb fractures obertes que ingressaven a l'hospital durant aquella època. Així doncs, la tècnica esmentada, requeria cures periòdiques?

Mira això, ho va començar un metge que es deia Monagal, de Manresa. El que feia era el següent: Agafava en calent la fractura oberta, i hi aplicava primer Sulfamides i després un embenat compressiu i guix, i l'enviava a retaguardia, és a dir, als hospitals de Manresa o bé a Barcelona si hi havia temps o a Montserrat. A Montserrat hi havia una àrea dedicada a malalts de Guerra, on hi havia 3000 llits per ferits i 800 llits per recuperació funcional. La recuperació funcional és important perquè és la primera vegada que se'n parla a la història de la medicina, i a Montserrat van fer un centre de rehabilitació, que va ser una verdadera obra d'art. Llavors allà, hi portaven aquells malalts que es podien recuperar, i si es recuperaven tornaven al front. Si no es preveia que poguessin tenir una recuperació, els enviaven a Barcelona.

9. Per tant, quan arribaven als hospitals amb aquest embenat que els hi feien al front, quina era la cura que es realitzava? M'ha sobtat que, en una de les

meves fonts, s'esmentava que la gassa que funcionava com a drenatge a sota del guix, havia de canviar-se una o dues vegades al dia. Em sembla complicat que així es fes, tenint en compte la quantitat de ferits amb fractures obertes que ingressaven a l'hospital durant aquella època. Així doncs, la tècnica esmentada, requeria cures periòdiques?

Un cop arribats a l'hospital els ficaven al llit i si no tenien febre, no feien res. Si tenien febre, destapaven la ferida. Si no tenien febre els podien tenir quatre o cinc setmanes.

A través del guix es veia si la ferida suquejava. Si suquejava molt i feia molta pudor, es feia una finestra. Destapaven la ferida, veien com estava, la controlaven i llavors curaven la ferida sense treure el guix.

10. Aquestes cures eren realitzades per personal d'infermeria, o per contrari era feina de cirurgians?

Això ho feien tant infermeres com metges. Tot i que ho feien més els practicants, perquè el guix que posaven necessitava molta força per tallar-lo i obrir-lo. Perquè ara tenim serres elèctriques, tenim unes cisalles molt potents, però abans ho havien de treure a escarpa.

11. Quin paper doncs tenien les infermeres a l'hora de realitzar les cures, esmentades anteriorment, de ferides obertes?

Depèn. Portar les eines, a vegades ajudar a la neteja i a vegades fer-ho. Hi havia una prioritat. Si hi havia un tio que tenia més força, ho feia el que tenia més força. Si no hi havia ningú, ho podia fer la infermera. Segurament que moltes vegades ho feia una infermera.

12. He llegit que, sovint les extremitats no es podien "salvar". No s'hi podia realitzar cap cura i l'única opció era amputar l'extremitat en qüestió. Què me'n podria dir de les amputacions durant la Guerra?

El tema de les amputacions era important perquè en sabien un munt de fer-ne. El primer que va ensenyar com s'havien de fer les amputacions va ser a Kozier, durant la Guerra de França contra Rússia. Va ensenyar com es feia una amputació amb rapidesa. Kozier agafava l'extremitat, agafava un ganivet esmoladíssim i començava per sota, tallava, i llavors acabava de tallar per sobre. Llavors arremangava el teixit, i amb una serra, en dos minuts serrava l'os. Un cop l'os tallat, baixava tot cap avall,

i es posava un punt amb un pes per tibar, perquè la carn baixés avall. Això ho feien amb set minuts. Això ho feia Kozier, que va ser qui va començar i llavors aquí ho feien tots igual. A França però, al tallar-ho tot, es podaven a sagnar com a bèsties. Aquí, durant la Guerra tenien una olla amb oli bullent on submergien l'extremitat i cauteritzava de cop. Advertint que l'anestèsia era alcohol. Trompaven ben bé el malalt

13. I doncs, durant la guerra hi havia pròtesis?

Se'n feien. Però es feien rudimentàries. De fusta però era com les pipes. En el cas de les pipes, primer se'n fa un motlle i llavors un individu les burxa i hi posa una "boquilla". Doncs les pròtesis igual. Feien l'armadura i llavors anaven buidant fins que s'adaptaven a l'extremitat amputada. Llavors, també es va limitar molt bé el nivell d'amputació, que això no estava gaire ben reglat. Al fer una amputació sempre s'ha de pensar en la pròtesis. I no es tracta de salvar el màxim teixit possible, sinó de fer-ho a un nivell on s'adapti millor la pròtesis.

14. He llegit que a Manresa, les malalties amb més prevalença durant l'època, eren la febre tifoide, el sífilis, la pneumònia, la tuberculosi i la blennorràgia. Respecte al seu tractament, eren les infermeres les que s'ocupaven d'administrar medicaments o en el cas de la febre, aplicar mesures físiques per fer baixar la temperatura corporal, per exemple?

Si, el metge deia "el tractament serà aquest" i les infermeres el repartien. Pensa una cosa, en aquella època, medicaments n'hi havia pocs. Pocs i molt selectius. No hi havia antibiòtics, hi havia sulfamides, que eren nefrotòxics gairebé totes. Després, calmants. A aquella època en casos apurats hi havia Morfina, feien córrer molt una cosa que es deia Sidolgina, Aspirina i després una cosa que es deia Piramidón, que era el millor antitèrmic que hi havia. Ara, també era tòxic. La majoria de medicaments que s'utilitzaven a aquella època eren tòxics. Jo vaig seguir per exemple els tractaments dels cremats. Han fet una evolució tremenda. Perquè primer es tractava de mirar que no s'infectés. Parlo de grans cremats. Llavors posaven al malalt al llit, li feien una cura amb una cosa que encara s'utilitza, el Linitul, que és una gassa engrassada estèril. Posaven això sobre les ferides. Llavors cobrien el malalt amb un llençol, perquè no toqués ni l'aire ni res la cremada.

Després hi anaven posant, primer, pols de sulfamida. Després ho pintaven amb Mercromina, després ho pintaven amb Violeta Genciana. Els últims temps ho feien amb Tamino, perquè si la pell, per curar-la hi posaven Tamino, doncs per curar una

cremada també semblava lògic de curtir la pell, el que quedava de pell. El Tamino també era tòxic i perillosíssim. Després feia una crosta. Sota aquella crosta s'hi podia fer infecció. I si s'infectava estaven perduts.

Les cremades eren de les coses pitjors que hi havia. Durant la Guerra n'hi havia moltes, perquè pensa que, és clar, la metralla podia tocar. Però a més a més de metralla hi havia foc.

15. Deixant el tema de les cures i tractaments. Respecte al trasllat dels ferits des del front de guerra fins a Manresa, he llegit que a l'estació del Nord de Manresa es feia un cribratge per classificar-los segons la patologia i la localització d'aquesta. En aquest procés classificatori, quin paper tenien les infermeres? S'hi veien involucrades?

El que feia i desfeia era el metge. Les infermeres agafaven el pacient, el posaven a la "camilla", el traslladaven, el portaven al cotxe o marxava amb ambulància... Hi havia la creu roja, on també hi havia infermeres. Potser la font més important d'infermeria era la Creu Roja. La creu roja era molt important. En alguns llocs molt ben dotada, en altres no tant... però Catalunya va ser dels llocs on la infermeria i la medicina estaven més ben preparades.

16. Tenint en compte la gran quantitat de ferits que van arribar a Manresa, hi havia suficients recursos per tots o aquests eren escassos durant el conflicte?

No, no hi havia recursos. En algun lloc sí però... A veure, la medicina catalana durant la Guerra, va ser la millor d'Espanya. És a dir conforme l'exèrcit republicà va ser un desastre, perquè no estaven preparats, ni tenien eines, ni tenien "mandos" que sabessin ben bé com lluitar, en quant a la medicina hi havia una sèrie de metges molt importants, molt bons! Navés, per exemple... Una sèrie de gent que anaven molt avançats. Van construir un sistema sanitari de Guerra que era modèlic. A la Guerra mundial, el van copiar d'aquí. Conforme els alemanys i els italians van preparar els avions, amb Espanya, per trobar la manera de bombardejar i fer més mal, la sanitat catalana va organitzar la defensa amb un rigor extraordinari, modèlic. Jo ho he seguit una mica i penses "carai aquesta gent! Quin nivell! Com ho feien?!". Tot hi així a l'hora d'amputar "poques històries", no s'ho pensaven massa. Quan veien una fractura oberta que penjava... Amputat! Es van fer moltes amputacions. Si a una ferida oberta es veia que al peu hi arribava sang, es feia una cura oclusiva,

ara quan en una fractura oberta els dits ja estaven blaus, ja no feia falta cap cura. Amputat, embolicat i al llit.

17. Em consta que, una de les operacions més freqüents de l'època eren les amputacions. Podries explicar quines funcions prenen les infermeres que treballaven a quiròfan?

Durant la Guerra, esterilitzar el material, preparar tota la roba, després recollir totes les ordres que donava al metge de cara al post-operatori del malalt...

18. Les infermeres que treballaven a quiròfan requerien d'alguna formació especial per poder-hi treballar?

La que els hi donava el metge. Sobre la marxa. Les col·locaven allà i els metges els hi deien "jo vull això així, així i així". I d'aquesta manera aprenien.

**Article 1. Estudi qualitatiu. Antecedentes de las curas en ambiente húmedo (CAH).
El “método español” 35 de tratamiento de heridas de guerra y el Hospital Sueco-Noruego de Alcoy**

A) Els resultats de l'estudi son vàlids?	
1. Es van definir de forma clara els objectius de la investigació?	Si
2. És congruent la metodologia qualitativa?	Si
3. El mètode d'investigació és adequat per arribar als objectius?	Si
4. L'estratègia de selecció de participants és congruent amb la pregunta d'investigació i el mètode utilitzat?	No
5. Les tècniques de recollida de dades utilitzades son congruents amb la pregunta d'investigació i el mètode utilitzat?	Si
6. S'ha reflexionat sobre la relació entre l'investigador i el mètode d'investigació?	Si
7. S'han tingut en compte els aspectes ètics?	No
B) Quins son els resultats?	
8. L'anàlisi de dades va ser suficientment rigorós?	Si
9. És clara l'exposició dels resultats?	Si
C) Els resultats son aplicables al teu medi?	
10. Son aplicables els resultats de la investigació?	SI
TOTAL:	10/10

Taula 5. Llistat de valoració CASPe. Font: elaboració pròpia (18).

